

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ДРУГОГО (МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

на тему:

«Дивізія «Галичина»(1943-1945рр.)»

студента 2 курсу, групи СОІ–2м
спеціальності 014 Середня освіта
(Історія)

Щербана Віталія Богдановича

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Міщук Андрій Іванович

Рецензент:

доктор історичних наук, професор

Райківський Ігор Ярославович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____

_____

_____

АНОТАЦІЯ

Щербан Віталій Богданович. Дивізія «Галичина» (1943-1945 рр.)

Дипломна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта. Історія. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2023.

На основі опрацьованих джерельних та історіографічних матеріалів у дипломній роботі охарактеризовано зародження та становище в суспільстві дивізії «Галичина» у період Другої світової війни. Проаналізовано та надано оцінку тактичній діяльності дивізійників та висвітлено особливості військового вишколу для добровольців та капеланів на шляху до вступу дивізії СС «Галичина». Надано характеристику військового устрою, системи відзнак та аналіз статуту української дивізії «Галичина». Здійснено комплексну характеристику етапів та методів створення дивізії та подальшу долю її учасників після розформування. Охарактеризовано позитивні та негативні наслідки для української національної армії через утворення військового угруповання під німецьким командуванням в середині ХХ ст.

Під час дослідження визначено особливості класно-урочної системи навчання та позакласної роботи із застосування історичних даних про події Другої світової війни та діяльність дивізії «Галичина» зокрема. Продемонстровано та описано методи проведення інноваційних занять в шкільній освіті, також методи проведення екскурсійної та гурткової роботи, на заняттях яких учні отримують можливість глибше пізнати історію військових угруповань та української армії часів Другої світової війни.

Ключові слова: дивізія «Галичина», Організація українських націоналістів, Військова гренадерська дивізія, національна армія, військовий вишкіл, доброволець, дистрикт Галичина, класно-урочна система навчання.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Джерельна база та стан наукової розробки дослідження.....	8
1.1.Характеристика джерел	8
1.2. Історіографія проблеми.....	16
Розділ 2. Створення та організаційна структура дивізії «Галичина».....	28
2.1. Передумови створення, формування та бойовий шлях дивізії.....	28
2.2. Доля дивізії після битви під Бродами	49
Розділ 3.Методика використання матеріалів дослідження в шкільній та позашкільній освіті	59
3.1.Класно-урочна система навчання.....	59
3.2.Позакласна робота.....	65
Висновки.....	73
Список використаних джерел.....	77
Додатки	85

ВСТУП

Актуальність теми. З початку 1943 р. німецьке військове командування, після своїх невдалих спроб на Східному фронті, вирішили розпочати боротьбу з більшовизмом з допомогою населення Східної Європи, а саме розпочати створювати спеціальні військові групи, що мали б підпорядковуватися Рейху. Внаслідок чого було створено добровольчий корпус під назвою 14-та гренадерська дивізія «Галичина». Протягом довгого часу саме на це угруповання сипалися незліченні звинувачення в «колабораціонізмі» та підпорядкуванні ворожій окупаційній владі. Актуальністю теми полягає в тому, що дана робота розповідає про істинні причини створення та діяльності добровольчої одиниці «Галичина». Важливо проаналізувати, зрозуміти бойовий шлях та долю учасників дивізії, акцентувати свою увагу на їх початковій меті заснування – створити підготовлену військову одиницю, що в подальшому могла б стати частиною самостійної української армії. Через незліченну кількість суперечливих думок істориків варто виділити справжню, основну історію діяльності військової формації, адже багатьох дослідників аббревіатура СС змушує приписувати злочини галицькій дивізії та спотворювати справжню мету їх існування, що насправді не було дійсним. Окрім того значне місце у військовій справі дивізії посідають однострої та відзнаки, що розкривають ідентичність угруповання та потребують детальнішого аналізу на сучасному етапі.

Окрім того актуальність роботи полягає в інноваційному застосуванні даної теми під час класно-урочної та позакласної роботи в шкільній освіті. Новітнє висвітлення даної тематики дозволить сучасній молоді більше пізнати історичне минуле галицьких військових в період Другої світової війни. Окрім того військова тематика на даний час є досить важливою через активну фазу російсько-української війни.

Об'єктом дослідження виступає дивізія «Галичина» (1943-1945 рр.)

Предметом дослідження є етапи створення дивізії «Галичина», її структура, аналіз добровольчого складу, військового та капеланського вишколу при дивізії, методологічне висвітлення теми в шкільній освіті.

Мета дипломної роботи полягає у комплексному аналізі джерельної бази, детальному дослідженні етапів створення дивізії «Галичина», вивченні особливостей їх діяльності в період 1943-1945 рр., характеристиці структури формування та військового строю дивізійників, також опис методики вивчення даної теми на уроках в шкільній та позашкільній освіті.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- дослідити джерельну базу роботи та історіографію, що аналізує діяльність дивізії «Галичина» 1943-1945 рр.;
- розкрити передумови, структуру та причини створення добровольчої дивізії в 40-х рр. ХХ ст.;
- проаналізувати основні етапи діяльності та бойовий шлях дивізії «Галичина»;
- визначити подальшу долю учасників дивізії після битви під Бродами 1944 р.;
- охарактеризувати основні методи та особливості висвітлення даної теми в шкільній та позашкільній освіті.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період 1943 – 1945 рр. Нижня межа роботи - 28 квітня 1943 р., обумовлена офіційним створенням дивізії «Галичина», верхня межа 8 травня 1945 р. інтернування залишків особового складу дивізії союзниками за р. Муру в районі Тамсвегу (Австрія). Для більш ґрунтовного висвітлення діяльності дивізії «Галичина» автор в окремих випадках виходить за визначені хронологічні межі.

Географічні межі дослідження охоплюють межі західноукраїнських земель, частково Словаччини, Словенії та Австрії.

Стан наукової розробки. Під час написання даної роботи автором було обрано за основу матеріали спогади вояків та командирів дивізії «Галичина». Крім цього велику частину історичних праць написав український дослідник Роман Пономаренко, що показує нам тему дослідження з використанням історичних гіпотез щодо діяльності дивізії «Галичина» [32-37]. Тему дивізії в українській історіографії нам описує Ярослав Грицак «Українська історіографія:

1991-2001: десятиліття змін» [20] та Малкош В. М. «Українська дивізія «Галичина» в світлі «легіонової» політики ХХ сторіччя», «Степан Бандера та дивізія «Галичина» [25;26]. Також важливу інформацію нам подає польська та радянська історіографії, що допомагає проаналізувати більше коло гіпотез діяльності дивізії, серед яких В. Верига, «Легенди та спомини українців у Варшавському повстанні 1944 р. та про українську дивізію СС «Галичина»» [3;16]. Робота польського дослідника Г. Мотики, що надав нам інформацію, щодо взаємодії українського та польського народу «Від волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943-1947 рр.» та «Дивізія «Галичина»: пам'ять та справедливість» [28;45].

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, порівняння та всебічного вивчення. Відповідно до поставленої мети і завдання роботи, було задіяно також порівняльно-історичний метод та метод систематизації джерел задля конкретизації проблеми роботи. Автор, дотримуючись хронологічного викладу матеріалу, задіює методи історичного та структурного аналізу. Окрім того відбувається перехресне вивчення інформації взятих з наукових публікацій, що одночасно доповнюється аналізом фактичних даних.

Наукова новизна зумовлена тим, що автором та науковим керівником було зроблено порівняльний аналіз думок зарубіжних та українських дослідників теми; охарактеризовано особливості створення та діяльність дивізії «Галичина» за допомогою самостійно проаналізованих та отриманих даних з допомогою проектів усної джерельної історії; детально описано діяльність духовно-капеланського вишколу в рамках дивізії, окрім того описано інноваційні процеси та методи введення даної теми на уроків історії та позашкільній роботі з учнями.

Практичне значення одержаних результатів. Опрацьований та систематизований матеріал можна задіяти при опрацюванні даної теми на уроках історії в шкільній освіті, гуртковій роботі. Окрім того матеріал можна використати під час підготовки та проведення практичних занять з таких

дисциплін як «Історія України», «Історія українського війська в шкільних курсах історії», «Зброєзнавство і уніформістика» тощо.

Апробація результатів. Тему було апробовано на звітній науковій конференції студентів підсекції історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 6 квітня 2023 р.

Структура роботи обумовлена її метою та завданнями і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (63позиції) та додатків.

Розділ 1.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Характеристика джерел

Достатню кількість історичних джерел містить період Другої світової війни, а саме щодо діяльності дивізії «Галичина», що є одним з найбільш суперечливих питань 40-х рр. Велика кількість іноземних та українських істориків стикаються з суперечливими гіпотезами, які потребують значного вивчення та доказів, особливо щодо теми злочинності дивізії «Галичина», адже немає жодного точного документу де зазначені злочини саме учасників добровольчого складу. Через постійні дискусії навколо даної теми автором було взято до уваги різноманітні історичні джерела, серед яких дані усної історії, мемуарні збірки створені діаспорою та джерела іноземних дослідників. Насамперед варто зазначити історико-мемуарний збірник, як один з основних витоків інформації щодо діяльності дивізії «Галичина». Автором було використано започаткований в еміграції в 90-х рр. історико-мемуарний збірник «Радехівщина: Надбужанщина», що розповідає про діяльність львів'ян у добровольчому легіоні. Збірник показує нам особливості набору молодих галичан до складу дивізії, а ті хто відмовлявся від вступу то «були змушені йти копати окопи для німецьких фронтовиків». Також вказується доля тих хто відмовлявся остаточно служити німецькому війську, вони ж направлялися вагонами вглиб Німеччини, також зазначається що після битви під Бродами частина дивізійників «перейшли до війська УПА, інші були забрані до Червоної армії або ж були відіслані до Сибіру» [1, с. 541–542].

Важливим історичним джерелом, який є одним з перших достовірних це періодична преса, що дає змогу побачити життя суспільства періоду діяльності дивізії 1943-1945 рр. Тодішня преса описує нам процеси набору до складу дивізії, підготовка до вишколу та опис вишколу для галичан, газета також частково зачіпає долю дивізії після битви під Бродами, коли дивізія була змушена

повністю переформуватися. До переліку періодичної преси, що аналізує нам діяльність дивізії варто віднести «Холмська земля», «До перемоги», «Український вісник» «Вісті», «Рідна земля». Найбільше знаходимо згадок щодо відправки перших добровольців та статті присвячені першій річниці від створення дивізії «Галичина». Наприклад газета «Земля» подає нам статтю про важливе значення створення цієї організації для українського народу: «Цим актом формування дивізії відновлено славні військові традиції українського народу з часів стрілецтва 1914 і 1918-20 рр.» [18, с. 3]. Стаття в газеті «До перемоги» розповідає народу про майбутню мету дивізії опісля служби в німецькій армії: «Наш Нарід на всій своїй землі дав і дає для боротьби проти Москви свою працю на полі... дає своє щастя, свій спокій..., щоб тільки перемогти Москву», що частково можна вважати за маніпуляцію збоку німецького командування [14, с. 1]. Також ще «Станіславівське слово» аналізує звернення представників УЦК та Військової Управи до Губернатора, що несуть вітальний характер. Уривок звернення показує нам що Управа покладала великі надії на добровольчий склад та надіяється на їх хорошу службу та сподіваються, що «в цьому році справа не скінчиться одною Дивізією, а утвориться більше формацій, щоб довести, що вони готові боротися і вмирати за слушну справу...» [16, с.1].

Окрім вищезгаданих робіт варто ще згадати часопис «За Україну», що зазначає різноманітність серед охочих вступити до лав дивізії, адже більшість добровольців була з галичан перед першим її формуванням, але пізніше назва була перейменована на «Українську» дивізію через велику кількість добровольців з інших частин України «ця Дивізія стала військовою батьківщиною всіх українців, незалежно від їх територіального походження»[19, с. 1]. «Український доброволець» також містить уривок присяги що виконували добровольці перед вищим керівництвом та подальші дії дивізійників в день відправи на вишкіл: «Після присяги відбулася дефіляда заприсяжених добровольців перед Губернатором Галичини командантами». Таким чином періодична преса є одним з основних носіїв інформації щодо утворення

галицького формування, але слід також зазначити що отримати повноцінно правдиву інформацію без пропагандистського напрямку було практично неможливо, тому слід її аналізувати поруч з іншою джерельною базою [15, с. 2].

Велике значення під час вивчення історії грають також спогади очевидців, що допомагає візуалізувати життя учасників дивізії «Галичина», прочитати та почути опис бойових дій та вишколу з перших вуст. Тому під час роботи використовувалося збірки спогадів в яких описується бойовий шлях та життя в еміграції до прикладу книга Добромира Казанівського, що є родом з Львівської області та проживав в період від 1918-2005 рр. За свого життя Добромир побував в польських тюрмах, проте не зрікся своєї справи карикатуриста, його роботи було опубліковано в газеті «Життя в таборі». Важливими опублікованими спогадами є розповідь Романа Шумського та Романа Мулька, що були з Радехівщини, в останнього навіть була змога уникнути радянських таборів. Окрім того спогади фіксувалися також в періодичній пресі, що давало змогу одразу дізнатися про життя добровольців. Сюди слід віднести газету «Вісті комбатанта» та «Народна справа», що публікували біографії дивізійників та розповідали про їх шлях від вишколу до бойових дій, проте всю інформацію не публікували в відкритий доступ [2, с. 61-67].

Окрім опублікованих спогадів, які вже зафіксувалися на сторінках, варто звертати уваги на усні розповіді очевидців, які зникнуть разом з його оповідачем. Тому тут варто згадати про джерела усної історії, які були опрацьовані під час написання роботи. За допомогою сучасних історичних проєктів, «Локальна історія» зокрема, присвячених усній локальній історії автор дипломної роботи дослідив декілька цікавих інтерв'ю респондентів, які були учасниками дивізії та змогли самостійно розповісти про особливості вишколу та бойових дій з участю дивізії «Галичина». Протягом роботи було проаналізовано 6 інтерв'ю учасників дивізії «Галичина», що допомагає нам розширити свій світогляд в даній темі. Більшість опитаних респондентів є уродженцями Львівської області та на момент вступу до лав дивізії були в віці 18-22 років, що вказує на досить молоде формування, яке було змотивоване але не вишколене. Так важливими

свідченнями респондентів є Роман Мацук, народжений 1925 року та Зенон Врублевський народжений 1927 року. Два респондента є родом з Львівської області, спогади були отримано в 2015 році з ініціативи проекту «Локальна історія» інтерв'юерами Віталієм Ляскою та Ігорем Рочняком. Зенон Врублевський розповів факти щодо присягання на вірність дивізійниками, за його словами дивізійники мали на пам'ять знати текст присяги, проте «ніхто не вивчив. Ми всі повторювали. Присягу говорили українською, приїжджав на присягу Гімлер, який сказав що дивізія навчилася правдивого воєнного ремесла, був дуже нами задоволений» [6].

Дивізійник Роман Мацук спростовує думку що українці присягали на вірність Гітлерові, він зазначає, що «ніхто не присягав Гітлерові, ми присягали Україні. Бо ми в дійсності не воювали за гітлерівську Німеччину, а ми визволяли Україну. Перед кожним баракком ми бачили величезні тризуби укладені каменями, квітами» [12]. Також було опрацьовано інтерв'ю в якому Зенон Врублевський описує становище з озброєнням дивізії за його даними зі зброї у них були «карабіни, старі кулемети МГ-34, а вже для діяльності на самому фронті надавали МГ-44, який був більш точний та кращий. Більшого озброєння звичайна піхота не отримувала» [8]. Щодо нетривалих відпусток, які були не частим явищем в дивізії, очевидці розповідають що спочатку потрібно було заслужити – добре вправлятися зі зброєю, а опісля «їдуть ті хто зміг вибити 3 рази в десятку, то вони їдуть додому на 3 дні» [7]. Важливою довідкою є згадка про битву під Бродами очевидця Володимира Клоса, який із полком дислокувався за головним місцем бою. За його свідченнями «наших було десь 30-40 тис. наших та 120 тис. москалів проти нас, тим більше вони мали і продовольство і танки, а в нас були тільки гармати й кулемети. Очевидна річ то було замало, так що під Бродами була страшна перевага – 3,4 на одного... Я мав те що звичайний піхотинець мав при собі – пістолу, кріса, гранати та багнет... Танки замикали колесо, замикали оточення, але нам пощастило моя частина змогла відступити на Львів». Усні розповіді ветеранів дають зрозуміти історію збоку очевидців та відкинути думки щодо можливого колабораціонізму

чи участі в злочинах проти людяності на рівні з військовими Вермахту СС, оскільки ми маємо змогу спостерігати за емоціями під час розповіді респондентів. Проте варто пам'ятати, що історію дивізії слід повноцінно оцінювати, тільки проаналізувавши всі можливі дані усної історії, періодичної преси, архівних даних, історіографію та мемуари ветеранів, що дасть повноцінну картину діяльності даного формування [10].

Окрім того важливо є на даний час згадувати героїв, які воювали завжди на користь створення власної української державності. Так 27 вересня 2023 року під час візиту президента України Володимира Зеленського до Канади в парламенті країни депутати парламенту висловили свою шану ветерану дивізії «Галичина» оплесками. Ярослав Гунько – 98-річний ветеран, який розпочав свою боротьбу проти росіян ще в часи Другої світової війни, який після розформування дивізії емігрував до Канади де і залишився досі. «Він український герой, канадський герой, і ми дякуємо йому за всю його службу. Дякую вам» - зазначив спікер Ентоні Рот після чого залом пройшлися аплодисменти для присутнього Ярослава Гунька. Проте дана ініціатива спікера обурила деяких представників в парламенті Канади після чого Е. Рот був змушений перепросити за свою ідею. Негативно на вшанування відреагували єврейські організації та посол Польщі, які були там присутні. Єврейська організація керувалася тим, що дивізія воювала на стороні Ваффен-СС Третього Рейху, а вшанування її є надзвичайно «обурливою та тривожною» через злочини що були вчинені німецьким командуванням по відношенню до єврейської спільноти. Окрім того посол Польщі В. Дзельський хотів отримати словесне вибачення: «Польща – найкращий друг України, але вона ніколи не погодиться обліти таких лиходіїв. Як посол Польщі в Канаді я чекаю на вибачення» - зазначив посол. Відповідно Е. Рот як головний і єдиний ініціатор згодом перепросив в польської та єврейської спільноти зазначаючи, що не був повноцінно освідомлений щодо історії дивізії та Польщі. Тож можна вважати, що і досі єврейська та польська спільноти частково вважають дивізію «Галичина» - злочинним формуванням, яке підтримували та брали участь в

злочинах під час Другої світової війни, хоча неодноразово зазначалося що ці злочини не було остаточно доведено [37].

Стаття Дмитра Казаніського «Моя служба в дивізії «Галичина»» опублікована у журналі «Вістікомбатанта» у 2005 році. У ній автор розповідає про свій досвід служби у 14-ій гренадерській дивізії СС «Галичина» під час Другої світової війни. Стаття написана у спогадовому жанрі. Автор розповідає про свою службу в дивізії, починаючи від моменту вступу до неї у 1943 році до її розформування у 1945 році. Він згадує про навчання у дивізії, про бойові дії на Східному фронті, про полон та повернення на батьківщину. У статті автор відверто розповідає про всі складнощі та суперечності служби у дивізії «Галичина». Він згадує про високі моральні вимоги, які ставилися до бійців дивізії, про героїчні подвиги, які вони здійснювали, а також про жорстокість війни, яку вони бачили на власні очі. Стаття має важливе історичне значення. Вона є цінним джерелом інформації про участь українців у Другій світовій війні. Автор правдиво та об'єктивно розповідає про досвід служби у дивізії «Галичина», що дозволяє читачам скласти уявлення про цю складну сторінку української історії.

Особливості статті: спогадовий жанр. Автор розповідає про власний досвід служби у дивізії; відвертий виклад. Автор не приховує складностей та суперечностей служби у дивізії; історичне значення. Стаття є цінним джерелом інформації про участь українців у Другій світовій війні. Стаття Дмитра Казаніського «Моя служба в дивізії «Галичина»» є важливим історичним документом, який дозволяє читачам скласти уявлення про досвід служби українців у Другій світовій війні [9].

Стаття Ігоря Пилипіва та Руслана Делятинського "До питання про ставлення греко-католицького духовенства до дивізії «Галичина» (1943-1945 рр.)" є науковою працею, яка присвячена дослідженню ставлення греко-католицького духовенства до дивізії "Галичина". Автори на підставі аналізу опублікованих архівних джерел, періодики та мемуарів намагаються дати

відповідь на питання: які чинники спонукали ієрархію та частину духовенства УГКЦ підтримати набір до дивізії "Галичина"?

Стаття складається з вступу, основної частини та висновку. У вступі автори обґрунтовують актуальність дослідження та визначають його основні завдання. У основній частині статті автори аналізують різні точки зору на ставлення греко-католицького духовенства до дивізії "Галичина". Вони визначають, що всередині УГКЦ існувала розбіжність думок щодо цього питання. Ієрархія УГКЦ, зокрема митрополит Андрей Шептицький, підтримувала набір до дивізії, оскільки вважала, що це дасть можливість українцям боротися за свою незалежність. Частина духовенства УГКЦ також підтримувала набір, але з інших мотивів. Наприклад, деякі священники вважали, що це дасть можливість їм служити своїм парафіянам, які пішли воювати. Інші ж священники були переконані, що дивізія "Галичина" є єдиною можливістю для українців захистити себе від німців та більшовиків.

У висновку автори підсумовують свої результати дослідження. Вони стверджують, що ставлення греко-католицького духовенства до дивізії "Галичина" було неоднозначним. Однак, в цілому, ієрархія та частина духовенства УГКЦ підтримували набір до дивізії, оскільки вважали, що це дасть можливість українцям боротися за свою незалежність.

Стаття Ігоря Пилипіва та Руслана Делятинського є важливим внеском у дослідження історії греко-католицького духовенства в часи Другої світової війни. Вона дає обґрунтовану відповідь на питання про ставлення греко-католицького духовенства до дивізії "Галичина". Стаття написана на високому науковому рівні, вона містить багатий фактичний матеріал та обґрунтовані висновки.

Особливо варто відзначити наступні моменти в статті: автори визначають, що всередині УГКЦ існувала розбіжність думок щодо ставлення до дивізії "Галичина". Цей момент є важливим, оскільки показує, що не можна говорити про єдине ставлення греко-католицького духовенства до цієї дивізії; аналізують різні точки зору на ставлення греко-католицького духовенства до дивізії

"Галичина". Це дає можливість зрозуміти мотиви, які спонукали різних представників духовенства підтримати або засудити набір до дивізії; автори підсумовують свої результати дослідження, стверджуючи, що ієрархія та частина духовенства УГКЦ підтримували набір до дивізії, оскільки вважали, що це дасть можливість українцям боротися за свою незалежність [38].

Отож, джерельна база при написанні дипломної роботи поділяється на матеріали мемуарних збірників, періодичну пресу та розповіді очевидців (усна історія), що допомагає більш ширше охопити інформації щодо діяльності дивізії «Галичина». Окрім того охопивши більшу частину джерельної інформації є можливість оцінювати діяльність дивізії найбільш приближеною до її істини.

1.2. Історіографія проблеми

Насамперед слід згадати праці які вже були створені в незалежній Україні, адже вони пройшли декілька етапів аналізу та прийшли до найбільш приближеної думки щодо діяльності дивізії «Галичина». В 1991 році вже розпочався новий етап в пошуку засекреченої інформації періоду Другої світової війни, знімається занавіса радянського впливу на історичні думку дослідників. О. Лисенко один з перших вважає, що з приходом незалежності значно полегшився процес вивчення історії України саме через відхід від радянського обмеження. Розпочався процес «заповнення пропусків» історії діяльності УПА та дивізії «Галичина», що завжди призводило до політичних протиріч в суспільстві. Поетапно Україна працює з перевиданням книг що були створені в еміграції або українською діаспорою, так сюди можна віднести роботу В. Косика «Україна і Німеччина в Другій світовій війні». Особливість роботи полягає в укладеній архівній інформації та документами українського та німецького керівництва. Серед основних причин створення дивізії дослідник вважає боротьбу з більшовицьким урядом та подальшу «свободу Батьківщини». Дослідником зазначено, що дивізія в більшій мірі була творінням німецького управління, набір до якої відбувався за допомогою шантажу та маніпуляцій [29, с. 123-359].

Український історик М. Коваль створив понад 400 праць, серед яких значна частка присвячена періоду Другої світової війни. Дослідник вважає, що причиною створення дивізії було отримання вищого вишколу, який можна було б пізніше використати на користь української армії, яка не мала можливості на відкритий вишкіл. Ю. Сливка також перетинається з такою думкою, за його визначенням дивізія окрім причини на майбутнє відродження української армії дивізія погіршила ситуацію тим, що було віддано занадто велику жертву під час битви під Бродами. Стороною не могла обійти тема колабораціонізму, адже це найбільш поширена негативна думка щодо історії дивізійників. Так Я.Грицак

називає організаторів дивізії досить мінливими особами надії яких несуть тільки негатив [27, с. 251].

Під час написання роботи автором було використано роботи А.Боляновського – львівського історика. Його праця про дивізію «Галичина» являється однією з найглибших досліджень даної теми та описує всі процеси творення дивізії, її бойову та вишкільну діяльність. А.Боляновський вважає, що при розгляді основних причин створення дивізії слід звернути увагу саме на майбутній розвиток національних ідей, окрім того важливе місце посідають морально-політичні цінності угруповання. Остання теза ґрунтується на тому, що дивізія є представником національного визволення, увага якої прикута до боротьби 1917-1920 рр. Цікавим є те, що дослідник вважає набір добровольців суто на добровільних засадах і «вони і без того були готові взяти в руки німецьку зброю з надією створити власну національну армію» [21, с. 394 - 395]. Володимир Малкош – один з тих, хто пережив період боротьби дивізії, написавши працю «Українська дивізія «Галичина»» дослідник розкрив виключно український характер формування, що виступав за подальше створення державності України. Окрім того очевидець вважає деякі праці досить необ'єктивними, сюди можна віднести роботу С.Кульчицького, яка потребує детальнішого аналізу [32, с. 26].

Українська історіографія зазвичай оцінює капеланів дивізії «Галичина» з позитивної сторони. Проте тут варто глибше вивчити це питання, оскільки людський фактор значно змінює відношення до діяльності капеланської спільноти при дивізії. Оскільки частина капеланів не розуміли своїх основних обов'язків навіть після спеціального вишколу. Навіть за спогадами Нагаєвського ми прослідковуємо, що той не відповідально ставився до власних обов'язків та погано розбирався в організації капеланів. «Ніхто з нас не одержав жодних підручників, ані інструкції. Кожен з нас діяв згідно із своїм сумлінням, знанням...» - зазначив він, проте є інші дані від Йозефа Кладочного, що описує «вислужування» Нагаєвського перед німецьким командуванням. Тож виходить, що українські капелани працювали кожен сам по собі згідно своїх вподобань та

знань. До прикладу в 29-му полку визначався особливим порядком де головним капеланом був Михайло Левенець, який одразу організував внутрішні зв'язки, а А.Карпінський навпаки відзначався нестійкою психікою, через що в лютому 1944 року Військовою управою було вирішено його прибрати з підрозділу [39, с. 5].

Книга В.Д. Гайке "Українська дивізія "Галичина" розповідає про історію формування, бойовий шлях та розформування 14-ї гренадерської дивізії Ваффен-СС "Галичина". Автор, який був командиром дивізії з 1944 по 1945 рік, описує події з власного досвіду. Книга починається з опису політичного та військового становища в Україні в 1943 році. Гайке розповідає про те, як німецьке командування, прагнучи залучити українців до боротьби проти радянської влади, вирішило сформувати українську дивізію в складі Ваффен-СС. Наступні розділи книги присвячені процесу формування дивізії. Гайке розповідає про те, як проходили набір добровольців, їхнє навчання та підготовка. Він також описує роль українських політичних і громадських діячів у створенні дивізії.

Основна частина книги присвячена бойовому шляху дивізії. Гайке розповідає про участь дивізії в боях на Східному фронті, у Польщі та Чехословаччині. Він також описує героїчні вчинки українських вояків. Книга закінчується розділом про розформування дивізії. Гайке розповідає про те, як дивізія капітулювала перед радянськими військами. Книга В.Д. Гайке є цінним історичним джерелом, що дає можливість побачити історію 14-ї гренадерської дивізії Ваффен-СС "Галичина" зсередини. Автор, який був безпосереднім учасником подій, розповідає про них об'єктивно та неупереджено [25].

Свій вклад в вивчення історії дивізії «Галичина» зробили також викладачі Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника - Ігор Пилипів та Руслан Делятинський. Їхня праця щодо греко-католицького відношення до дивізії показує нам, що частина духовенства не приймала головні збройні методи дивізії задля майбутньої державності. Але слід зауважити, що тут були і політичні орієнтири, що були спрямовані на подальше створення української армії. Про це нам повідомляє і заснований при дивізії інституту капеланства [34,

с. 384]. Тема капеланства також була порушена статтею Я.Стоцького, який виходячи з архівних матеріалів охарактеризував важливість духовних наставників(капеланів) під час бойових завдань. Особливо підтримка морального духу потребувалася в моменти важкої боротьби, таких як бій під Бродами тощо [45].

Низку праць щодо вивчення історії Другої світової війни та дивізії «Галичина» зокрема зробив Роман Пономаренко. Так в одній з перших робіт дослідник зазначає тези щодо досвіду військових зі складу «Байерсдорф», що пізніше були перенесені у склад дивізії. Також беручи за основу спогади очевидців Р.Пономаренко аналізує співпрацю партизанських формувань. Ілюстрована праця історика була однією з перших, яка розкрила діяльність галицьких полків СС, що були задіяні в період створення дивізії. Р.Пономаренко називає особливістю таких угруповань саме формування на основі поліцейського «грунту», адже схожих випадків де полки засновувалися за допомогою поліцейських загонів не було зафіксовано. Тему капеланства також було задіяно під час роботи Р.Пономаренка, в одній із праць дослідник зазначає кількість капеланів при дивізії «Галичина». Також однією з новітніх робіт дослідника є «Українські юнкершафти» де описується підготовка офіцерського складу при дивізії [41].

Більше шести років угруповання українських істориків під керівництвом С.Кульчицького детально вивчали діяльність ОУН та УПА на державне замовлення Верховної Ради. Проте праці не можуть бути повноцінно об'єктивні через виховання дослідників за часів КПРС. Наприклад в одній частині «Бюлетня» вони розкрили досить негативне формулювання щодо діяльності дивізії називаючи її «гарматним м'ясом» для німецького командування. Також не зовсім компетентно було акцентувати увагу на приставку СС в назві дивізії. Адже відомо що всі формування СС чинили злочини, що мало б принизити статус добровольців, але злочини дивізії не було ніде знайдено чи доведено. Особливо відзнак СС добровольці не носили на своїй формі, були зображена тільки українська символіка (лев та тризуб). Саме тому символіку дивізії не слід

вважати нацистською, окрім того в 2020 році під час Шостого апеляційного адмінсуду України зі сприяння інституту національної пам'яті було зафіксовано, що символіка дивізії офіційно не є забороненою та не несе в собі нацистського характеру. Основою всіх символів дивізії є лев, який є давнім символом для міста Львова та геральдики зокрема. Другим важливим символом тоді і зараз є тризуб, що показує приналежність військового до Української держави. Тризуб мав декілька форм та змінювався відповідно до звання чи полку [32, с. 25].

Праця М. Капустянського "Перша українська дивізія української національної армії. Історія українського війська" є одним із найважливіших джерел з історії Української національної армії (УНА). Вона була написана в 1953 році в еміграції і вперше видана в Канаді. У 1993 році вийшло її друге видання в Україні.

Цінність праці Капустянського полягає в наступному:

- Це перше всебічне дослідження історії УНА. Капустянський детально розповідає про формування дивізії, її бойову діяльність, а також про її роль в українській національній справі.

- Праця ґрунтується на широкому колі джерел, включаючи архівні документи, спогади учасників подій, а також періодичні видання. Це дозволяє автору надати об'єктивне й всебічне дослідження історії УНА.

- Праця має важливе значення для дослідження української історії. Вона є одним із найважливіших джерел з історії УНА, яка відіграла важливу роль в українському національному русі.

Праця Капустянського має ряд особливостей, які слід відзначити:

- Автор був безпосереднім учасником подій, що він описує. Він був одним із засновників УНА і командував 1-ю дивізією. Це дозволяє йому надати яскраві й інформативні спогади про формування й бойову діяльність дивізії.

- Праця написана в патріотичному дусі. Автор прагне показати, що УНА була важливим кроком у боротьбі за українську незалежність.

- Праця має певні обмеження. Автор був прихильником ідеї націонал-соціалізму, що негативно позначилося на його ставленні до деяких аспектів історії УНА [31].

Значного внеску в історію дивізії зробила також українська діаспора, адже в часи коли в межах держави було важко висловлювати власні думки та боротися з тутешньою владою, саме українці в еміграції розповідали світові всю правду щодо суспільно-політичного життя України особливо в роки Другої світової війни. Особливістю даних джерел є в тому, що більшість історії (мемуарів) створено самими дивізійниками, які були безпосередньо учасниками вишколу та бойового шляху дивізії «Галичина». Ще в середині ХХ ст. коли дивізія тільки закінчила своє існування було вже створено Братство, яке складалося з колишніх учасників дивізії і найбільшою метою даного братства було довести безневинність та істинний шлях дивізійників, оскільки в їх бік сипалася значна кількість звинувачень у злочинах на території Польщі та інших. Відповідно колишні дивізійники мали на меті реабілітувати власне ім'я, так було створено журнал «Вісті Комбатанта», які вміщували в себе різноманітні спогади учасників дивізії та тогочасний стан суспільства [23].

В 1954 р. було зроблено статтю «Початки української дивізії Галичина», що була написана В.Кубійовичем в Мюнхені. Ця робота висвітлювала особисті думки автора щодо різного роду формувань в межах німецького управління серед якого безпосередньо і перебувала дивізія [30, с. 14 - 19]. Напередодні цієї статті також вийшов до друку нарис історії дивізії «Галичина» під видавництвом «Історія українського війська» безпосередньо ініціативу проявив член ОУН М.Капустянський. Загалом ця робота подає нам весь бойовий та організаторський шлях дивізії та подальша доля дивізійників, що також є досить важливою темою для вивчення [31, с. 604 - 634]. Разом з тим в 1958 році за підтримки Василя Дмитришина – колишнього учасника дивізії було створено англійськомовну статтю присвячену створенню та характеристиці військам СС та німецькому командуванню зокрема [50, с. 1 - 10].

В 1961 р. в Аргентині зі сприяння Інформаційно-видавничого інституту було видано іспанськомовну працю про Юрія Тиса-Крохмалюка, який був ветераном дивізії. Називалася дана праця «Війна і воля», яка розповідає причини та етапи утворення дивізії, її особливості, опис бойових дій який було отримано відповідно до розповідей Юрія Тиса-Крохмалюка та інших учасників дивізії. Окрему увагу слід приділити мемуарній роботі Романа Лазурка – колишнього дивізійника, який в деталях описав перебування формування нового складу дивізії в Гайдерлягері та життя в таборі для військовополонених. Також дані щодо перебування в таборах подають нам спогади Романа Крохмалюка та його праця «Заграва на Сході», що був одним з учасників Військової Управи та приймав рішення щодо подальшої долі дивізії. Окрім того значний внесок в американській історіографії в історію дивізії зробив Михайло Логуш та його історична праця «Дивізія Галичина», що детально описує становище дивізії поза межами чітко усталених німецько-радянських рамок [4, с. 187].

Василь Верига – учасник дивізії «Галичина» праця якого розкриває нам становище добровольців від набору до дивізії, їх вишколу, що значно спростовує деякі неправдиві дані істориків щодо злочинності даного формування. В праці керує основна думка – звинувачення в колабораціонізмі є повноцінно безпідставним, фіксуючи це тим що на межах українських земель була присутня легітимність у владі. Окрім власних спогадів Верига зафіксував декілька спогадів учасників дивізії та створив опис дивізійника який перебував в еміграції [3]. Дивізія як феномен аналізується в праці Т.Гунчака, що постала в часи піднесеного протистояння. Його праця «On the Horns of a Dilemma: The Story of the Ukrainian Division Halychyna» («На рогах дилеми: Історія української дивізії «Галичина») характеризує історію дивізії крізь призму її головних ідей, через яку і постала дивізія [49].

В переліку німецьких, британських та американських авторів серед яких Олександр Даллін, Девід Літтлджон та ін. дивізія розглядається, як одна з методів зміни в німецькій політиці та існування іншоземних утворень, що приєднані до лав Вермахту СС. Також англomовну версію історії дивізії нам

подає Олеся Хромейчук – дослідниця дивізії «Галичина» та директор Українського інституту в Великобританії. Авторка була однією з перших хто зачепила тему репатріацій до СРСР учасників що перебували в таборах. Окрім того між текстом нівелює думка щодо необ'єктивних звинувачень щодо дивізійників, яких було засуджено в табори [48, с. 179 - 181].

Вже в другій половині ХХ ст. коли переважало радянське керівництво отримувати джерела, які не піддані пропаганді чи неправдивим даним на користь влади було практично неможливо. Саме через тотальний контроль українського народу при вивченні радянських джерел по історії Другої світової та поствоєнний час слід звіряти разом з архівними документами та свідченнями очевидців задля загальної точної картини. Ледь не єдиною працею яка була присвячена діяльності дивізії в радянський час була «Жовто - блакитна сволоч мобілізується». Це явно показує неприйняття дивізії як окремого самостійного формування з чіткими ідеями та подальшою метою на власну державність [23].

Вже наприкінці 60-х рр. нарешті розпочалася робота з історією дивізії та Бродівською битвою, теми які досі не можна було зачіпати. За даними дослідника В.Гайке радянське командування було повідомлене про участь української дивізії по ту сторону Бродівської битви, але це не змінювало їхньої думки – дивізія, це «німецько-фашистська група» і не більше. Автор також зазначає що всі німецькі угруповання які опинилися в котлі були до останнього вбиті, хоча близько 3 тисяч дивізійників змогли вийти з оточення та податися до Карпат де були перекинуті до інших країн або приєдналися до лав УПА. Окрім того значно була перебільшена історія про битву під Бродами в роботі за 1968 р. «Історія міст та сіл Української РСР. Львівська область» В.Маланчука. До прикладу події за 1944 р. в роботі подається так: «...у цьому угрупованні була розгромлена дивізія «СС-Галичина». Противник втратив тут 15 тисяч солдат...». Вище було згадано що до 3 тис. добровольців змогло вийти з оточення так стати українцями в еміграції де з часом подали свої свідчення щодо битви [5, с. 125].

С.Даниленко дискредитує діяльність Андрея Шептицького та навіть пише, що «Уніатська церква не тільки благословила націоналістів на черговий злочин

проти українського народу...». Насправді ж митрополит брав тільки духовну участь в наставленні дивізійників, адже саме він направляв капеланів на бойові напрямки дивізії. Вже в 1974 р. була створена збірка присвячена спогадам радянських військових де знову ж таки дивізія згадується не в кращому світлі. Історик В.Скульженко так описував діяльність галицької дивізії: «Позорне зрадянство...крім поліцаїв, оунівців, куркульських синків...вступала молодь, яку за допомогою насилля змушували воювати проти Червоної Армії». Також дослідник зазначає, що подальша доля дивізії немала свого військового продовження та зникла як військово формування одразу після Бродівського котла [47, с. 210].

Також в праці «Радянська країна» («Советская страна») І. Й. Мінца, І. М. Разгона згадується битва під Бродами де подана неправдива інформація щодо долі військових в котлі: «Під час боїв оточено й знищено велике вороже бойове угруповання в районі Бродів. Советські війська взяли в полон 17 000 вояків, в тому числі двох генералів. На полі бою лишилося понад 30 000 убитих німецьких офіцерів і бійців». Якщо зрівняти свідчення то можна сказати, що німецькі формування разом з дивізією були в такі ж кількості як більшовики подали дані щодо вбитих та військовополонених солдат. Проте це практично одна з небагатьох згадок про битву в радянській літературі [25, с. 98].

Щоб глибше пізнати бойовий шлях та діяльність дивізії «Галичина» слід залучати до свого дослідження праці іноземних дослідників, які вивчали тему дивізії в контексті споглядачів. Насамперед можна згадати польських дослідників, адже їхні праці є досить неоднозначними щодо оцінки діяльності дивізії саме через постійні звинувачення добровольців в злочинах на території Польщі, під час Варшавського повстання тощо. Згадку про участь дивізійників в Варшавському повстанні найперше було опубліковано в роботі за 1970 р. «Злочини гітлерівського окупанта проти цивільного населення під час Варшавського повстання 1944 року. В цій праці зазначається низка злочинів щодо польського народу німецьким командуванням, де наче брала участь дивізія «Галичина», що так і не було доведено [59].

Пізніше з'явилася праця польського історика Грегора Мотики де спростовується інформація щодо участі дивізійників в Варшавському повстанні та акцентується увага тільки на німецькому командуванні. Автор зазначає що придушенням безпосередньо займалися команди бригади О.Дірлевангера та Б.Камінського в той час дивізія знаходилася за сотні кілометрів від місця подій що документально засвідчено [52, с. 116]. Також злочинні діяння дивізії описується польською історіографією щодо Гути Пеняцької, також участь дивізії в нападі на польські села. Зазначається, що до трагедії були залучені загони СС, що були створені з числа галицьких добровольців, але знову ж таки інформація спростовується через відсутність доказів [52, с. 114]. Праця Г.Мотики «Від волинської різанини до операції «Вісла», що була видана 10 років тому описується подія нападу на Гуту німецьким угрупованням з допомогою «рук вояків СС». Це питання є достатньо дискусійним і в даний час, тому тільки з допомогою співставлення архівних документів та історіографії можна скласти повноцінну оцінку діяльності дивізії в польській історіографії [36, с. 168].

Окрім польської історіографії на увагу заслуговують праці американських та канадських дослідників, які співпрацювали з дивізійниками в еміграції та змогли глибше дослідити їхній бойовий шлях. Насамперед головною метою істориків було зрозуміти причину утворення таких спецформувань та їхні долі після виконання їх мети. Одним з перших оцінок діяльності дивізії була складена Джоном Армстронгом в 1955 р., коли була опублікована його праця «Український націоналізм, 1939 – 1945» та продубльована російською мовою. Сам автор зазначає що формування було створене внаслідок співпраці німецького на українського угруповання, що була викликана виключно бойовими діями. Також він описує дивізію як метод припинення українського націоналізму. Але це не виключає того що дивізія в майбутньому могла стати самостійним формуванням в боротьбі за українську державність [46, с. 199].

Джордж Штайн – американський історик з німецьким корінням в 1966 р. опублікував працю «The Waffen SS: Hitler's elite guard at War 1939-1945» (Ваффен СС:Гітлерівська елітна охорона на війні 1939-1945). Робота подає нам

інформацію щодо створення дивізії та її передове значення для німецького управління в період Другої світової війни. Також Джордж відторгає термін «гарматне м'ясо» щодо дивізії «Галичина», адже німецьке командування неодноразово описувало високий вишкіл добровольців що означало їх високу підготовку до битви. Окрім того значна частина добровольців були направлені на юнкерські школи після яких були назначені офіцерськими званнями [58, с. 185-186].

Пітер Еббот один з тих дослідників, який зміг доступно описати історію створення та діяльності дивізії «Галичина» та зазначав їх подальше переформування в Українську національну армію [55, с. 38 - 41]. Девід Марплз – канадський історик, що один з перших західних дослідників проаналізував формування дивізії та її відношення українського суспільства до такого роду добровольчого угруповання. Також Девід описує що оцінка дивізійників є досить суперечливою через звинувачення дивізії в різноманітних злочинах та колабораціонізмі [51, с. 337 - 338].

У статті Романа Пономаренка "Створення дивізії «Галичина», як політичний проект та цивілізаційний вибір" розглядається історія створення 14-ї гренадерської дивізії Ваффен-СС «Галичина». Автор аналізує причини, за яких німецька окупаційна влада в Галичині вирішила створити цю дивізію, а також мотиви, які спонукали українців вступати до її лав.

Пономаренко стверджує, що створення дивізії «Галичина» було політичним проектом німецької влади, спрямованим на використання українських націоналістів у своїх інтересах. Німці розраховували, що дивізія допоможе їм у боротьбі проти радянської армії та сприятиме створенню пронімецького уряду в Україні. Автор також зазначає, що мотиви, які спонукали українців вступати до дивізії «Галичина», були різними. Дехто з них вважав, що це єдиний спосіб захистити свою батьківщину від радянської окупації. Інші ж були переконані, що дивізія стане основою для майбутньої української армії.

Пономаренко стверджує, що створення дивізії «Галичина» було складним і неоднозначним явищем. З одного боку, дивізія була частиною німецької армії,

яка воювала проти антинацистської коаліції. З іншого боку, дивізія була створена на основі українських націоналістичних ідей, і її бійці воювали за незалежність України. Автор статті закликає до об'єктивного вивчення історії дивізії «Галичина». Він вважає, що важливо розуміти мотиви, які спонукали українців вступати до її лав, а також роль дивізії в історії України [43].

Останнім варто згадати шведського дослідника Пер Рудлінга, який під час створення праці про дивізію зазначав її міфологічність. Історик зазначає що більшість дослідників вивчають дивізію не заглиблюючись в істинні мотиви створення, а саме подальша боротьба за державність та національні свободи українського народу, яка повинна була бути позитивним явищем через високий вишкіл, що надало їм німецьке командування [57, с. 329].

Таким чином історіографія присвячена створенню, діяльності та подальшої долі учасників дивізії «Галичина» несе в собі позитивні та негативні аспекти оцінювання. Саме тому задля чіткої оцінки діяльності варто співставляти українські, радянські та іноземні свідчення разом з архівними документами.

Розділ 2.

СТВОРЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ДИВІЗІЇ «ГАЛИЧИНА»

2.1. Передумови створення, формування та бойовий шлях дивізії

Від початку окупації німецькими військами українських територій, саме діяльність українських військових значно почала рости. Так на землях Генеральної Губернії набагато збільшилася кількість поліції (допоміжних формацій), зросла кількість українців в військових адміністративних формацій, які безпосередньо підлягали тогочасній територіальній владі. Фіксувалися випадки, коли без відома центральної влади Ген. Губернії було рекрутовано велику кількість осіб до угруповань Ваффен СС, (наприклад Коломийський округ та ін.). Більшість таких формацій не були чисельними, серед командування не було українських військових, за ними не було жодної політичної декларації. Загалом можна сказати про дві основні системи організації українців німецьким управлінням: Еріха Коха, що несла в собі суто негативні погляди та галицька влада, котра намагалася знайти компроміс між українським народом та концепціями Рейху, проте яка так і не виконала своєї початкової мети. За словами В.Кубійовича позитивною стороною створення СС Галичини зазначали: 1) включення в боротьбу з більшовизмом із власним іменем; 2) незначний вихід на політичну арену; 3) фізичний порятунок завдяки об'єднанню армії; 4) підготовка до подальшої боротьби; 5) значний вишкіл української молоді задля майбутньої боротьби. Основною метою для створення дивізії «Галичина» слід завжди згадувати як підготовку до створення власної української армії для супротиву проти радянського командування. Таким чином вище зазначене мало б надати дисциплінованість, чесність, прямолінійність та інші чесноти, котрі необхідні для формування війська [30].

Насамперед варто зазначити передумови утворення дивізії «Галичина», адже умови її створення і досі є незавершеною темою обговорення дослідників.

Навесні 1943 р. після поразки німецького війська під Сталінградом було вирішено розпочати набір до лав німецького війська не німецького населення зі східних територій. Тож одним з перших Отто Вехтер – губернатор Галичини запропонував УЦК створити українську дивізію під німецьким командуванням. Значний супротив такому формуванню надавали ОУН-Б, проте після деяких тез все таки погодилися, спираючись на ймовірність покращення ставлення німців до українського населення. Окрім того залишалася можливість поразки Німеччини, а українська армія могла б опинитися без регулярного підготовленого війська. Таким чином за вказівками Гімmlера Вехтера все вище керівництво повинно було складатися суто з німецького населення, а саме командування повинно було називатися не українським, а галицьким. Вже в червні 1943 р. УЦК розпочали збір добровольців до формування дивізії, як наслідок понад 82 тисячі осіб відкликнулися на оголошення, 13 тисяч з яких стали учасниками дивізії «Галичина», вже в липні було відправлено перших добровольців на вишкіл: «Неділя, 18-го липня, впишеться великими буквами в історії Галицької Облaсті ... того дня столиця нашої облaсті прощала перші відділи добровольців СС Стрiлецької Дивізії Галичина...Для українського народу вибила історична година: захищати свою Батьківщину зі зброєю в руках, що українському народові приходитьcя даліше виконувати ту місію, що її він сповняв від віків ставати живим оборонним валом для всієї Європи перед варварством Сходу» [13, с. 1].

Створення дивізії «Галичина» було результатом взаємодії кількох факторів. Насамперед, це була ідеологія українських націоналістів, які вважали, що для досягнення незалежності України необхідно співпрацювати з нацистською Німеччиною. Ця ідеологія була поширена серед багатьох українців, які були розчаровані радянським режимом та його політикою.

Крім того, створення дивізії «Галичина» було пов'язане з військовими потребами нацистської Німеччини. У 1943 році Німеччина зазнавала великих втрат у війні проти Радянського Союзу. Для поповнення своїх збройних сил вона почала вербувати добровольців з числа ненімецьких народів, зокрема з України.

Попередньо для утворення такої формації потрібно було здобути дозвіл німецького керівництва та наявність спеціальних соціально-політичних умов на території західноукраїнських земель, задля доцільного завершення напливу добровольців. Частково німецьке командування задіяло агітаційні процеси задля збільшення напливу добровольців. Насамперед без значної підтримки народу сама концепція формування дивізії зникла так і не почавшись. Розпочалося створення формацій під німецьким керівництвом задля боротьби з більшовизмом, як наслідок було задіяно 29 дивізій, які формувалися з декількох національностей: українці, німці, іспанці, французи, росіяни, татари та інші. За порядковим номером дивізія СС «Галичина» була чотирнадцятою. Найбільшу підтримку дивізія отримала від української інтелігенції західноукраїнських земель, як висновок було нараховано більше 80 тисяч українських добровольців. Скрутне становище українського народу, який постав перед вибором фашизму чи більшовизму. Не маючи власного війська, державності потрібно були зробити вибір піти до Червоної Армії задля боротьби проти німецької окупації, чи постати на боротьбу проти російського більшовизму, де єдиним вибором було піти до німецького військового угруповання. Деякі тези нас схиляють до того, що завжди був третій нейтральний варіант – залишитися в лавах УПА, яке потребувало набору сил, але мотивація в боротьбі за волю перемагала два окупаційні режими. Проте пізніше після бойового шляху дивізії під Бродами частина дивізійників таки підправилася до лав українських повстанців та задіювали власні навички проти радянського опору. В остаточному варіанті було вирішено піти до німецького війська заради міцного військового вишколу, що в майбутньому може сприяти створенню власної української армії вже в боротьбі проти російського керівництва. На маніфестації з приводу від'їзду перших добровольців були присутні десятки тисяч осіб: «Ще хвилина і весь простір перед театром буде залитий вщерть тисячами українців. Балькони і вікна сусідніх кам'яниць теж повні людей. У маніфестації взяло участь около 50.000 людей...» [13, с. 1].

За попередньою згодою німецьке керівництво мало виконати низку українських вимог, задля гарантії безпеки української сторони: вільний доступ до духовної опіки, оскільки у власності війська СС не було священнослужителів; вишкіл українських старшин, оскільки переважало німецьке керівництво; застосування формації тільки проти більшовиків; визволення політв'язнів, що було частково виконано та старшин легіону «Дружини Українських Націоналістів»; розширення правових засад української поліції; дозвіл на розпечатку української преси; створення умов для господарського життя та подальша опіка над сім'ями добровольців, окрім того присутня матеріальна підтримка та подальша безпека для їх родин. Як пізніше стало відомо родини дивізійників, які діяли за межами України були репресовані радянським командуванням. Було засновано Військову Управу, що мала слідкувати за виконанням цих вимог та сприяти їхній реалізації. Учасниками цієї Управи переважно ставали колишні старшини Галицької Армії, а головою - полковник УГА Альфред Бізанц, що перебував в міжвоєнний період у Галичині, а після закінчення війни був страчений польськими комуністами. Схожу долю мав і голова Військової Управи - Віктор Курманович [32, с. 9].

Як раніше згадувалося очільником Військової Управи став Альфред Бізанц, який був досить врівноваженою та спокійною людиною, також він мав значну довіру збоку українського населення. Окрім того собі в помічники Бізанц назначив саме українців – колишніх старшин. Теоретично Управа мала займатися зв'язковою частиною в гуманітарному плані допомоги воякам та їхнім родинам. Проте прав вона мала набагато менше ніж обов'язків, постійні пропозиції щодо розвитку і діяльності дивізії німці не сприймали. Труднощі в заснуванні дивізії розпочалися майже одразу через погану підготовку німецькою стороною. Найголовніше це відсутність хорошої вишкільної зони для добровольців та кваліфікованого особового складу. Так 18 липня був від'їзд однієї з перших груп, яких одразу перемістили в табір «Гайделягер» де вже розпочали свій мінімальний вишкіл. Також насамперед було сформовано «поліційні полки», які змогли включити до складу дивізії тільки літом 1944 року.

Через створення незрозумілих полків та відправки туди вояків, багато добровольців, які зголосилися саме на дивізію «Галичина» розпочалося масове обурення до німців. Також якусь частину добровольців планувалося відіслати на Західний фронт. Знову ж таки німці не дотримувалися початкової умови – об'єднання українців в одній дивізії [25, с. 18].

Головнокомандуючим дивізії «Галичина» було поставлено Фріца Фрайтага, начальником оперативного штабу було поставлено Вольфа-Дітріха Гайке, що був лояльний до українського народу, окрім того з часом він написав книгу про дивізію «Галичина». Повноцінна назва дивізії – «дивізія Waffen SS Galitchina», але дана назва змінювалася декілька разів залежно від переформування дивізії чи зміни місцевості. 28 квітня 1943 р. вважається днем заснування дивізії, саме тоді розпочалися урочистості присвячені українським добровольцям, що прагнули вступати до лав дивізії та вирушали на вишкіл. Щодо учасників ОУН, то кожен по різному сприймав створення дивізії під керівництвом німецького командування, проте найбільш поширена думка була негативною. Найбільш вороже поставилися польські підпільники, що випускало спеціальні «летючки». Прокламація губернатора Галичини голосила що до дивізії «Галичини будуть прийняті всі ті, хто ховався від мобілізації на роботи до Німеччини - і гріхи їм буде скасовано». Також дивізію з самого початку бачили зародком самостійного війська, яке не буде ні від кого залежним [32, с. 11].

Вже в червні було зафіксовано близько 82 тисяч добровольців бажаючих вступити до дивізії «Галичина», серед них 19 старшин легіону УСС, 14 – ДУН, 70 з легіону УГА та 80 осіб від армії УНР, сюди входив також полковник Аверкій Гончаренко. Стосовно духовного уряду в дивізії то на його чолі був отець Василь Лаба, окрім нього було задіяно ще 12 священників УГКЦ, варто зазначити що Василь Лаба також був головним капеланом в Українській Галицькій Армії (УГА). Відповідно до уставу дивізії всі капелани мали військові звання і окрім Служби Божої займалися і культурною діяльністю, що включала в себе просвітлення та навчання військових, відповідали за родичів добровольців під

час їх перебування на території дивізії. Також дивізія була культурно розвинена, була присутня власна преса під назвою «До перемоги», що описувала різноманітні історичні події. Окрім чоловічої частини була присутня і жіноча секція, що відповідала за допомогу дивізійникам та частково займалася волонтерською діяльністю забезпечуючи їх матеріальними надбаннями задля подальшої ефективної роботи добровольців у рядах дивізії [32, с. 11].

Дивізія «Галичина» була відправлена на Східний фронт у серпні 1943 року. Вона була задіяна в боях у Польщі, Білорусі та Україні. У серпні-вересні 1943 року дивізія брала участь у боях у районі Рівного та Луцька. У жовтні-грудні 1943 року вона воювала в районі Бреста. У березні-травні 1944 року вона брала участь у боях у районі Житомира. У червні 1944 року дивізія «Галичина» була переформована в 14-ту гренадерську дивізію Ваффен-СС. У цьому статусі вона продовжувала воювати на Східному фронті до кінця війни. У липні-серпні 1944 року дивізія брала участь у боях під Львовом. У вересні-жовтні 1944 року вона воювала в районі Тернополя. У листопаді-грудні 1944 року вона брала участь у боях у районі Будапешта. У січні-лютому 1945 року дивізія воювала в районі Відня. У березні-травні 1945 року вона брала участь у боях у районі Берліна.

Більшість бійців дивізії «Галичина» потрапили в радянський полон після розформування дивізії у травні 1945 року. Вони були засуджені до різних термінів ув'язнення в радянських таборах. Деякі бійці дивізії «Галичина» евакуювалися на захід з німецькими військами. Вони були інтерновані в таборах для переміщених осіб у Західній Європі. Після війни деякі бійці дивізії «Галичина» продовжили боротьбу за незалежність України. Вони брали участь у створенні Української повстанської армії (УПА).

Створення дивізії «Галичина» є складним і суперечливим питанням. З одного боку, дивізія була українським військовим формуванням, яке захищало Україну від радянської агресії. З іншого боку, дивізія була частиною нацистської армії, яка воювала проти всього людства.

Оцінка діяльності дивізії «Галичина» залежить від переконань та світогляду людини. Для одних дивізія є символом українського націоналізму та

боротьби за незалежність України. Для інших вона є символом співпраці з нацистським режимом та злочинів проти людяності.

Однією з найбільших помилок при згадці дивізії «Галичина» є те, що там була відсутня духовна опіка добровольців, що насправді не є так оскільки при дивізії була навіть створена спеціальна капеланська спільнота, що відповідала за духовний стан військового, окрім того капелан провадив і освітницьку діяльність під час вишколу дивізії «Галичина». Часто згадують, що наче в дивізії змушували відректися всіх воїнів СС християнства, але дивізія стала виключенням. Проте такі свідчення не є правдивими адже ніхто не змушував відрікатися свого віросповідання, а початком таких суджень стало те, що більшість вояків СС були спочатку агностиками, яким по факту не були потрібні священнослужителі. Але це не стосувалося іноземних вояків, серед яких була і дивізія, якщо вони потребували духовного наставництва то командування його забезпечувало. Тож духовний супровід було звичною справою, а перші священнослужителі під час Другої світової в лавах СС з'явилися вже в 1941 р. Завдяки цьому при дивізії було створено спеціальний капеланський корпус, адже питання духовності в лавах галицьких добровольців було на першому місці. Якщо аналізувати документи, то ми можемо знайти свідчення Гімmlера, який «позитивно оцінював появу капеланів в дивізії», хоча голова СС Бергер зазначав, що в дивізії будуть присутні священнослужителі до того моменту поки вони будуть позитивно впливати на свідомість добровольців, а якщо вояки почнуть виступати проти то капеланів буде відіслано, а всю вину за супротив було покладено на митрополита Андрея Шептицького. Йозеф Кладочний описує нам велике бажання капеланів на добровільний вступ до корпусу дивізії «Галичина», щоб нога в ногу з дивізіяниками боротися проти радянського керівництва. Окрім того на саме прохання А.Шептицького до лав дивізії приступив капелан Кладочний, який повинен був стати одним з основних інформаторів для митрополита. Прибувши на вишкіл капелани отримала власну форму, пройшли відповідний інструктаж під час якого знання німецької мови значно віталися та отримали відповідне спорядження для перебування на території вишкольної та бойової зони. І вже 29

серпня 1943 Карпінський звітував Шептицькому, що поводяться з ними непогано, командування відноситься досить коректно та уступливо по відношенню до священників [39, с. 3].

Вже 18 липня зі Львова відправився перший набір добровольців на військовий вишкіл, окрім добровольців також було відправлено на вишкіл старшин та підстаршин. Обов'язковий вишкіл мав тривати 4 місяці, через значну нестачу підстаршин та старшин та військовий старшинський вишкіл відправляли і звичайний вояків, яких мали навчити користуватися зброєю різного калібру, також основною і практично єдиною вимогою переводу військового до старшини була середня освіта та за можливістю фронтовий досвід, але більшість його не мали. Сам вишкіл відбувався на території Німеччини та Європи (території окуповані німецьким військами). Головними полігонами були польський «Гайделягер» та східнонімецький «Нойгаммер». Населення що було поблизу цих таборів часто навідувалися до добровольців та прихильно ставилися до них незважаючи на розбіжності інтересів. Перші відправлення добровольців гучно описувала преса задля подальшої агітаційної роботи серед українського народу. Тодішня преса так описує відправку першого батальйону на військовий вишкіл: «По Лева Служба Божа – на зеленому майданчику у стіп принадної львівської цитаделі при Гербст штрассе (Пелчинська) стоїть вівтар: на жовтому тлі великий голубий хрест Української Галицької Армії... Перед престолом ряди крісел. Тут зайняли місце представники німецьких військових і цивільних, міських та окружних установ, шеф уряду, д-р Бауер, Провідник, заступник Провідника та керманічі відділів УЦК; полк. Бізанц, дальше станула в одному ряді Військова Управа СС. Стрілецької Дивізії Галичина. Праворуч і ліворуч престола стоять два довгі ряди делегацій українських львівських установ та сіл Львівської округи. Ліворуч вівтаря станув відділ ранених українських вояків німецької армії. А на ширшому майдані, вистроїлися незамкненим чотирикутником курені добровольців, між ними і ті, що сьогодні поїдуть на вишкіл» [13, с. 1].

Стосовно вишколу дивізії то про основний його етап розпочався саме після приєднання до вишкільного табору генерала Фріца Фрайтага в кінці 1943 р.

Фрайтаг в минулому був старшиною німецької поліції та командиром поліційних сил. Його згадували як добре підготовленого та честолюбного офіцера, характер якого деколи був занадто жорстоким по відношенню до військових. Його бажанням було керувати військовою одиницею не виходячи за межі робочого столу, велику кількість його наказів було нереально здійснити. Він досить часто проявляв жорстокість по відношенню до вояків через непокору або неналежне виконання наказу, часто використовував власне вище звання задля приниження нижчих за званням. В цій ситуації Фріц був набагато вимогливіший до німців ніж до українських добровольців. Він нікому не міг довіряти, особливо приближеним сторонникам, навіть одного разу Фрайтаг отримав думку від начальника штабу про неправильне ставлення до добровольців після чого Фрайтаг хотів звільнитися з посту командира дивізії. Бажання Фріца Фрайтага вивести дивізію «Галичина» на новий рівень було постійним, але через надлишкову дріб'язковість та недовіру він суттєво ускладнював собі та добровольцям життя [25, с. 21].

Окрім того створений капеланський корпус мав у своєму розпорядженні спеціальний капеланський курс «Світоглядне навчання» завданням якого було ознайомити священнослужителів з політично-економічним становищем Німеччини, як мали передавати ці знання добровольцям з «Галичини». Таким чином капелани окрім духовного напрямку мали займатися і освітнім розвитком добровольців. Відповідно такий капеланський вишкіл складався з двох частин – теорія та практика, головним напрямком якого була нацистська програма, та історія Німеччини. Через це українських капеланів навіть возили екскурсіями по містах Німеччини на промислові підприємства. Окрім історії та економіки капеланів також навчали основам картографії, тактики та теренознавства, історію організації війська, поводження зі зброєю. Також важливо було вивчити тактику боротьби противника - Червоної армії, останній курс вів один з офіцерів СС, що являвся ветераном, який на власному прикладі розповідав різноманітні історії тактики радянського війська. До прикладу найбільш показовою була розповідь про підбиття радянського танку під час евакуації якого радянські вояки

залишили своїх ранених побратимів на полі бою без належної допомоги, що є досить показовим і в наш час. Значної уваги заслуговувала і фізична підготовка капеланів, сюди ми відносимо: біг, повзання під огорожею та дротом, біг з перешкодами тощо. Незважаючи на поважний вік деяких осіб всі вправи виконувалися строго до поставленої мети без дорікань. Навіть зазначалося що українці набагато краще витримують суворість вишколу ніж французькі та європейські добровольці що йшли в ногу з ними під час вишколу. Сам вишкіл був завершений 3 жовтня після чого капелани отримали змогу поїхати на недовгий термін додому після чого знову були прикликані. Місяць після цього їм було присвоєно офіцерські звання, так Йосиф Кладочний отримав звання ваффен-унтерштурмфюрера, Михайлу Левенцю призначили звання ваффен-унтерштурмфюрера, інші ж капелани отримали – ваффен-унтерштурмфюрера [39, с. 4].

Щодо самого складу дивізії варто зазначити, що дивізія отримала свій порядковий номер серед дивізій СС – 14 номер, а найменування часто змінювалося. Так наприклад напередодні битви під Бродами дивізія була названа «14-та Гренадерська дивізія Війська СС (галицька Ч. I)», а після неї частина «галицька» була перефразовано на «українська». На самий початок до дивізії входили 3 піхотні полки, артилерійський полк, курені фюзилерів та саперів, дивізіони зенітної та протитанкової артилерії, курені – постачання, кінноти, сотні - технічні, ветеринарні, польової жандармерії, санітарні та музична чота з запасним польовим куренем. Також пізніше після битви під Бродами було засновано польовий шпиталь та запасний полк. В штабі було присутні декілька відділів:

- 1) оперативний;
- 2) постачання амуніції та транспорту;
- 3) розвідка;
- 4) відділ старшин та підстаршин;
- 5) польовий суд;
- 6) харчування;

- 7) санітарний;
- 8) ветеринарний;
- 9) стоматологічний;
- 10) механічний;
- 11) психологічна та духовна служба, культурний відділ (входило по два художники, фотографи, радіотехніки та 6 водіїв).

Піхотний полк мав 3 курені. Кожен мав по 3 стрілецькі сотні та одну основну. Кожна сотня мала 3 чоти і гранатометний рій. Кожна чота була розділена на 3 рої до якої входило 9 стрільців та 1 підстаршина. У своїй власності рій мав кулемет, снайпера та стрільця, кожен ройовий отримував автомат МПі та пістолет. Щодо кількості вояків в сотні, то вона сягала близько 148 військових, 33 коні та пересувалася з власною кухнею та ракетницею. У важкій сотні було 230 військових та 57 коней, окрім того пересувалися з 4-ма кулеметами та декількома гранатометами. До полку входили 13-сотня піхоти, що в свою чергу поділялася на 4 чоти, три з яких мали гармати на 7 з половиною сантиметри, а четверта на 15 сантиметрів. Першою та четвертою займалися старшини, двома середніми – підстаршини.

Розвідувальний курінь мав у своїй власності 126 велосипедів, також був присутній відділ по роботі з тренувальними собаками. З українського керівництва в дивізії курінного рівня був присутній тільки майор Микола Палієнко, що орудував відділом важкої артилерії та Михайло Бригідер, що був командиром 29 полку. Проте варто зазначити, що до дивізії також входили колишні високі старшини, що не змогли посісти свою посаду через незнання німецької мови, що було одним з основних вимог командування дивізією. Натомість їх замінили молоді та навчені вояки, яких готували до цього посту в військовому вишколі.

Тож можна сказати, що дивізія «Галичина» отримувала досить хороше озброєння, була вишколена по всіх вищих стандартах Німеччини, що суперечить тезі, що дивізія була «гарматним м'ясом» та не мала відповідної військової підготовки [32, с. 15].

Важливе місце у врегулюванні діяльності військ СС відігравали знаки розрізнення та посади серед командування. Насамперед слід згадати посаду штурмшарфюрер — таке звання було притаманне тільки у військах СС в період з 1934 до 1945, за категорією таке звання можна порівняти зі званням штабс-фельдфебеля Вермахту. Наступною посадою в військах СС та дивізії зокрема — бригадефюрер, який рахувався одним з вищих фюрерів у війську. Штандартенфюрер очолював артилерійські полки, гауптштурмфюрер був найбільш поширеним серед військ СС в період Другої світової війни, він відповідав до звання керівника територіального підрозділу.

Райхсфюрером на період створення дивізії став Генріх Гіммлер та дана посада вважалася найвищою в командуванні військ СС. Стосовно командування серед духівників був вищий капелан та рядовий. Щодо уніформи духовників в лавах дивізії то вони, на відміну від капеланів війська СС з відзнаками та хрестами, носили прості військові форми з українською символікою. Кожен священнослужитель отримував зброю — пістолет, але постійно носили його з собою тільки частина капеланів. До прикладу один з них В. Лещишин носив біля себе пусту кобуру без зброї тому що відмовився носити біля себе вбивчу зброю. Окрім того кожен капелан отримував відповідну зарплату за службу — 110 райсмарок. Також капелани не були змушені, на відміну від інших добровольців, наносити татуювання з надписом групи крові. Головним завданням спільноти капеланів була духовний захист добровольців дивізії, через що більшість проповідей були тільки з релігійним змістом але деколи мали в собі пропагандистський характер на вимогу від німецького керівництва. Наприклад окремий день — 20 квітня 1944 р. було відзначено для святкування дня народження Гітлера де капелани дивізії вели богослужіння [39, с. 5].

Культурний розвиток дивізії також не обходився стороною, всі свята супроводжувалися виступами українців, народними піснями, танцями тощо. Особливо запам'ятався в історії дивізії виступ хору з оркестром на чолі з керівниками Осташевським та Крушельницьким, що добилися значних успіхів. Також на парадах присвячених певному святу постійно була присутня мелодія

маршу австрійсько-угорської армії «Tenner Marsch». Найбільше вони запам'яталися через музикантів з Львівського оперного, що пішли добровільно до складу дивізії. Також варто не обходити той факт що серед добровольців більша частина була – недосвідчена молодь, що не була готова до неунормованого та жорстко дисциплінованого способу життя. Українські добровольці на початку потребували лояльного та шанобливого ставлення від своїх командирів, тому на початках це нагадувало просто юрбу некерованих молодиків, проте з часом це значно змінилося. Також проблемою було харчування дивізії, адже українці звикли до ситних обідів, а сувора військова буденність була насичена поживними але малими порціями. Серед добровольчого складу переважно було дружнє ставлення та незважаючи на не замкнені дверцята з цінними речима крадіжок практично не було [25, с. 29].

Щодо мови в межах дивізії, то головною командною мовою була німецька, саме старшинський склад досить добре нею володів. Що не скажеш про звичайних добровольців, які мали вивчати команди німецькою мовою при тому не знаючи головних аспектів німецької мови. Також через це були значні труднощі під час зв'язку в таборі. Найлегшим варіантом було перейти на українську мову в командуванні дивізією, адже навчити старшин української було краще ніж намагатися вивчити німецьку на весь добровольчий склад. Саме тому через постійні перепони в мовному питанні, недосвідченості дивізія плавно але цілеспрямовано йшла до мети створення міцної дивізійної групи [25, с. 36].

Першою визначною битвою дивізії «Галичина» була битва під Бродами з 13 по 22 липня 1944 р. 28 червня 1944р. вирушив перший ешелон з добровольцям дивізії на фронтову лінію, проте з самого початку дивізія повинна була відправитися на спокійнішу Станіславівщину, але в останній момент було вирішено відправити їх під Броди. Саме тут за розвідкою німецьких військ очікувався масштабний наступ більшовиків. Дивізія «Галичина» була віддана під управління 13-го корпусу, що був у складі четвертої танкової армії. Деякі архівні матеріали показують нам, що тільки довідавшись про перебування там добровольчого формування Сталін одразу наказав їх вщент знищити. Якраз на

той час більшовики отримали велику військову допомогу у форматі різного озброєння та транспортних засобів. Після позначки позицій дивізією та чіткого ознайомлення з місцевістю була розпочата робота з укріпленнями (див. Дод. Г). Так фюзилери мали побудуватися неподалік лінії фронту зачіпаючи частину ворожих обстрілів, інші ж укріплення мали бути на більшій глибині. Задля впровадження справжнього бойового досвіду було прийнято рішення використовувати важке озброєння, особливо артилерію, все це мало відбуватися під керівництвом Вермахту. Такий метод навчання добре вплинув на загальну військову готовність дивізії. Постачальні пункти перебували біля Ожидова, запасний склад знаходився на схід від нього. Також заборонялося перебувати в населених пунктах, військові мали окопуватися виключно за межами сіл. Через близьку місцевість велика кількість галицьких добровольців відлучалися до рідних та знайомих, але після недовготривалого перебування поверталися на позиції. Дивізію все більше направляли на південь та загалом було зроблено до 50-ти км. укріплених позицій що були використані по призначенню тільки частково [25, с. 68].

Звісно під час битви дивізія потребує найбільше духовної підтримки, тому під Броди разом з формуванням було відіслано семеро священнослужителів, шестеро були вихідцями з табору Зеннгайму. До них відносяться В.Стецюк, М.Левицький, Й.Кладочний, Б.Левицький, В.Лещишин, І.Дурбак, О.Карпінський. Перший з них під час запеклої боротьби під Бродами отримав проблеми з психічним здоров'ям та командування вбило його на місці через відмову в підтримці поранених бійців, проте остаточно ця думка не є доведеною. Дурбак та Лещишин поневірялися по святих монастирях Львівщини, оскільки не змогли знайти вихід з оточення. Страшну долю досяг капелан Кладочний, на полі бою він отримав осколкове поранення та після огляду лікарем був покинутий стікати кров'ю, адже за вироком лікаря «його нема що перев'язувати, він скоро вмре». Проте Кладочний зміг вижити та вибрався з поля бою рушивши до Львова, після чого був затриманий та засуджений разом з капеланом Лещишином, але відбувши вісім років був відпущений під амністію. Загалом з

самого оточення змогли вибратися тільки два священнослужителі, це Левенець та Левицький, перший з яких вважався найбільш затятим капеланом для підняття духу в бійців. За деякими свідченнями він сам зміг очолити сотню вояків, які з його допомогою змогли вийти з під Бродівського оточення [39, с. 6].

З самого початку планувалося відправити всі основні сили більшовиків на один основний напрямок до Львова. Проте потім змінивши тактику, за сприянням генерала Соколовського, вирішили нанести подвійний удар – на Раву-Руську та південну частину Львова. Таким чином дивізія «Галичина» була повністю оточена більшовицькими військами при тому що дивізія займала близько 35-ти км. фронту. Точна кількість всіх піхотних полків Червоної Армії не була точно відома, але загалом на одну німецьку дивізію було до двох дивізій противника. Проте червоноармійська дивізія складала не більше 10 тис. осіб, а її сила дорівнювала дивізії німецького угруповання. З надзвичайною швидкістю пересувалися ворожі танки, що змогли закрити 13-тий корпус німецької армії. Червоноармійці мали значну перевагу в важкому озброєнні, проте дивізійники вперто стояли на захист, частина їх перебували під шаленим перехресним вогнем з ворожої артилерії, окрім того авіація противника почала скидати авіабомби. Добровольці перемагали в рукопашному бою, але несли величезні втрати. Бій тривав цілодобово безперестанку, тому в дивізії вичерпувалися запаси боєприпасів та пального, як наслідок залишилася тільки стрілецька зброя. Далі був досить важкий період для дивізії. Вони були в центрі оточення, під постійним вогнем та наступальною ходою, червоноармійці дізнавшись про присутність дивізії «Галичина» на фронт хотіли повністю її знищити. Як раніше зазначалося цілий 13-тий корпус опинився в оточенні червоноармійців через що був змушений відступати на південний захід та готуватися до ймовірного прориву, що розпочався 22 липня. Дивізійники були змушені проходити болотами під обстріли ворожої артилерії. В бою загинула велика кількість вояків: сотник Дмитро Паліїв, командир дивізіону Микола Палієнко, старшини Поспільський, Зінкевич, Кардаш, Рудакевич та інші. Кількість військовополонених та точну кількість загиблих невідомо і досі [32, с. 17].

Ще під час постійного штурму перестали відбуватися авіанальоти, адже було важко зрозуміти де саме знаходиться ворог, а де свій, також з'явилися два винищувачі німецького командування але вони не втручалися в бій. Ті хто зміг вирватися (1500 тис.) були направлені до Карпат в напрямку Мукачева та Ужгорода. Згрупувавшись в Карпатській частині було виявлено що все найкраще оснащення було залишено в Бродівському котлі разом з цим втратили до 7 тисяч військових, які загинули або потрапили до полону. Тут важливо зазначити, що аналізуючи Бродівську битву можна побачити самовідданість та хоробрість українських добровольців в битві, хоч вона і не була виграна, а дивізія понесла великі втрати [25, с. 97].

Раніше згаданий капелан Левенець за досягнення в бою під Бродами був нагороджений Залізним хрестом 1 вересня 1944 р., після чого був закріплений як основний капелан дивізії «Галичина». Завдяки підвищенню капелан розпочав активну роботу в лавах дивізії. Наприклад він організував основні службові обов'язки священнослужителів та поділив їх на конкретні пункти, ось декілька з них:

1) Польова служба повинна служитися кожного неділі без винятку. За винятком дозволяється відвідувати місцеві церкви, якщо дивізійники знаходяться далеко від основного табору, але це за умови попередньої зустрічі з капеланом тієї церкви. Також раз протягом тижня капелан повинен відправити службу з ранку перед вишкільними заняттями;

2) Слідкування за допомогою родинам добровольців, слідкувати за їх вчасним отриманням соціальних виплат;

3) Мінімум двічі на тиждень провадити з вояками бесіди-гутірки присвячені темам бойового духу, самопожертви, героїзму тощо;

4) Обов'язкова культурна діяльність серед військових – співи, ведіння преси тощо;

5) Постійний контроль української преси, якщо вона була відсутня то слідкувати за зведенням Вермахту, який перекладали на українську мову;

б) Виховання добровольців щодо охайності та дотримання військових таємниць в разі попадання в полон;

7) Основна мета капелана – отримання довіри військових, щоб в потрібний момент мати вплив на його свідомість. Тож можна порівняти тодішніх капеланів з сучасними військовими психологами, які несуть відповідальність за моральний стан українського військового на лінії фронту та поза її межами. Схожий порядок в дивізії був до вподоби воякам та більшість з них добре відгукувалися про головного капелана дивізії [39, с. 6].

Окрім того варто зазначити, що від простого заклику на вступ до дивізії згодилася тільки менша частина дивізійників, насправді варто звернути увагу на деякі маніпулятивні методи заклику до вступу лав новостворених дивізій. Умовно можемо поділити ці методи на 4 групи, загалом була створена компанія яка наче обіцяла подальшу боротьбу за незалежність України, хоча прямо це не проговорювалося. Навпаки ж представники німецької влади зазначали: «При згадуванні галицької дивізії я забороняю будь-коли говорити про українську дивізію чи українську народність» - Гімлер. Отож першою маніпуляцією варто назвати – порівняння дивізії з українською армією. Наприклад аббревіатура дивізій СС поклали поруч з УСС, мовляв тільки одна літера змінилася, а шлях максимально буде схожий до дій Січових стрільців. Окрім того дивізію назвали «Галичина» що прямо показує на його українську приналежність та більша кількість командирів Управи були ветеранами Української Галицької армії. До другого методу варто віднести включення авторитетних осіб задля підняття духу.

Як раніше зазначалося в Управі вже були представники УГА, окрім того активно відбувалися агітаційні Збори на яких були присутні Олена Степанів, Осип Навроцький, Кульчицький, Володимир Кубійович. Також збір до дивізії підтримав і Осип Гірняк, якого називали «батьком українського тіловиховання» та Іван Боберський, який був активним діячем ЗУНР. Залучені до кампанії були колишні командувачі Галицької Армії Михайло Омелянович-Павленко та Гнат Стефанів. Третьою маніпуляцією є протиставлення угруповання до бандитизму.

Тобто пропаганда наголошувала на неправильності вибору українських повстанців, котрі за їх словами «зійшла з цього єдино правильного шляху на манівці», а завданням дивізії буде об'єднати галицьку молодь та направити їх на праведний шлях. І останньою – четвертою маніпуляцією є розмивання мети, відсутність конкретизації. Аналізуючи тодішню пресу можна побачити нечіткі вислови та незрозумілі заклики, окрім того губернатор Вехтер наказував урядовцям тодішньої адміністрації «у виступах перед українцями уникати політичних заяв щодо їхнього майбутнього». Саме тому ніде в агітаційній програмі немає чіткого висловлювання про боротьбу за незалежність, не описана точна початкова мета утворення галицького формування чи те, що частина добровольців вступили до лав дивізії не з власної волі, а під загрозою безпеки їхніх родин або їхнього здоров'я та свободи, що значно суперечить опублікованим даним, що перебували в вільному доступі для пересічних громадян (див. Дод. Б).

Також варто ще згадати саме про стосунки дивізії з Повстанською Армією. Представники ОУН були противниками політичної мети створення дивізії, але не перешкоджав набору до неї. Навіть було заслано декілька їх учасників до лав дивізії задля вишколу, окрім того було навіть створено наказ що містив наказ про переведення в лави дивізії автором якого був Роман Шухевич.

Дивізія підтримувала постійний зв'язок з учасниками УПА і підтримували їх різним спорядження та медичною допомогою. Саме ті дивізійники, що не змогли вийти з оточення під час боротьби за Броди, вступили до лав УПА. Тепер добре вишколені вояки були на боці української повстанської армії та мала можливість виступати за їх початкову мету при якій було створено дивізію – боротися за національні ідеї українського народу пліч о пліч з українськими повстанцями.

Навіть в 1947 р. зазначалося що не налічувалося жодного відділу УПА, в якому не було б представників дивізії «Галичина». Тож можна сказати, що дивізія була тісно переплетена з УПА, хоча представники німецького

командування відкрито показували свою неприязнь до повстанського руху та навіть засуджували їх методи боротьби [32, с. 11].

Отже, дивізія «Галичина» була створена на основі добровольчого батальйону «Нахтігаль», який був сформований у 1941 році. Батальйон «Нахтігаль» був розформований у 1942 році, але його досвід був використаний для створення дивізії «Галичина». Дивізія «Галичина» була сформована влітку 1943 року в місті Дубно на Волині. До її складу входили добровольці з Галичини, а також з інших українських земель. Загалом у дивізії було близько 15 тисяч бійців.

Дивізія «Галичина» мала наступну організаційну структуру:

- Штаб дивізії
- 3 піхотних полки
- Артилерійський полк
- Зенітний дивізіон
- Танковий батальйон
- Саперний батальйон
- Транспортний батальйон
- Санітарний батальйон

Серед яскравих постатей Дивізії «Галичина» можна виділити такі:

Вальтер Шимана (1896-1980) – перший командир дивізії. Був німецьким офіцером, який до війни служив у польській армії. Під час Другої світової війни воював на Східному фронті, де отримав поранення. Після цього був призначений командиром новоствореної української дивізії «Галичина». Під його керівництвом дивізія була сформована та пройшла початкову підготовку.

Фріц Фрайтаг (1893-1944) – другий командир дивізії. Був німецьким офіцером, який до війни служив у поліції. Під час Другої світової війни воював у Франції, Бельгії та Італії. Після поранення був призначений командиром дивізії «Галичина». Під його керівництвом дивізія брала участь у боях на Східному фронті, зокрема в битві за Львів. Загинув у бою в 1944 році.

Сильвестр Штадлер (1891-1944) – третій командир дивізії. Був німецьким офіцером, який до війни служив у польській армії. Під час Другої світової війни воював на Східному фронті, де отримав поранення. Після цього був призначений командиром дивізії «Галичина». Під його керівництвом дивізія брала участь у боях на Східному фронті, зокрема в битві за Броди. Загинув у бою в 1944 році.

Вольф Гайке (1896-1945) – четвертий командир дивізії. Був німецьким офіцером, який до війни служив у польській армії. Під час Другої світової війни воював на Східному фронті, де отримав поранення. Після цього був призначений командиром дивізії «Галичина». Під його керівництвом дивізія брала участь у боях на Східному фронті, зокрема в битві за Будапешт. Загинув у бою в 1945 році.

Ніколаус Гайльман (1900-1992) – п'ятий і останній командир дивізії. Був німецьким офіцером, який до війни служив у німецькій армії. Під час Другої світової війни воював на Східному фронті, де отримав поранення. Після цього був призначений командиром дивізії «Галичина». Під його керівництвом дивізія брала участь у боях за Одесу. Після капітуляції Німеччини дивізія потрапила в полон до радянських військ. Гайльман був засуджений до 25 років ув'язнення, але був звільнений у 1955 році.

Павло Шандрук (1919-1945) – командир 1-го батальйону 29-го полку дивізії «Галичина». Був українським військовим, який до війни служив у польській армії. Під час Другої світової війни брав участь у формуванні дивізії «Галичина». Під його керівництвом батальйон брав участь у боях на Східному фронті, зокрема в битві за Львів. Загинув у бою в 1944 році.

Ці командири відіграли важливу роль у формуванні та бойовому шляху Дивізії «Галичина». Вони були досвідченими військовими, які володіли необхідними навичками та знаннями для керівництва військовими підрозділами. Їхня сміливість, мужність та відданість справі зробили значний внесок у боротьбу за незалежність України. Створення дивізії «Галичина» є складним і суперечливим питанням. З одного боку, дивізія була українським військовим формуванням, яке захищало Україну від радянської агресії. З іншого боку,

дивізія була частиною нацистської армії, яка воювала проти всього людства. Оцінка діяльності дивізії «Галичина» залежить від переконань та світогляду людини. Для одних дивізія є символом українського націоналізму та боротьби за незалежність України. Для інших вона є символом співпраці з нацистським режимом та злочинів проти людяності.

Отож, головною метою дивізійників була підготовка до подальшої боротьби за незалежність та самостійність України. Адже потрібні були зачатки добре вишколеної української армії, хоча за це і потрібно було співпрацювати з окупаційною німецькою стороною. Бойовий шлях та структура дивізія має в собі багато цікавих моментів, які й досі є на етапі постійного вивчення.

2.2. Доля дивізії після битви під Бродами

У битві під Бродами полягло багато учасників дивізії, проте були ті хто зміг прорватися з оточення відправилися до Словаччини, Словенії та Австрії. Деякі джерела стверджують, що під час битви було знищено повністю галицьку дивізію, але жодне таке твердження не було підтвержене остаточно. Тому тут варто нам згадати про подальшу долю ветеранів добровольчої дивізії після нищівної битви під Бродами. З самого початку дивізійників відправляли в початковий пункт в Стрию, оскільки той найближче до місця битви, звідти їхали ешелонами до Закарпаття і після нетривалого табору їхали до Нойгаммера. Саме на цьому полігоні розпочався новий збір дивізії «Галичина». Окрім того існували думки що велика кількість учасників дивізії брали участь в придушенні Варшавського повстання 1944 р. проте ця інформація є недійсною, оскільки фізично дивізія не могла перебувати там на початок придушення. Такі дані нам подають польські історики, проте українська та зарубіжна історіографія спростовує дане твердження.

30 серпня 1944 р. в Словаччині розпочалося протистояння через президента Тісо, комуністи разом з допомогою декількох тисяч десантників з Москви пішли проти уряду президента. До повстання було залучено словацьку армію на чолі з Ф.Чатлошем. 28 червня на підмогу було вислано повний склад дивізії в Словаччину, більша частка дивізії брала участь в боротьбі з повстанцями, інша частина обороняла важливі об'єкти та залізницю. Дивізія отримала перемогу та здобула велику кількість трофеїв таких як зброя, військове спорядження тощо. Варто зазначити що словаки добре відносилися до учасників дивізії, всіляко їх підтримували та пригощали їх. Наприкінці року частка дивізії були задіяні у боях на півдні Словаччини де штурмували більшовики, саме тут вони змогли відзначитися та в січні вже повернулися в табір. Після переходу дивізії на територію Словаччини бойовий вишкіл все ще був на вищому рівні, особливо увагу приділяли стрільбі, територію для вишколу постійно підбирали так щоб максимально приблизитися до бойових умов. На той час дивізія

практично не несла втрат, але через постійні зміни локацій та піші марші дивізія мала достатній успіх. Окрім бойового вишколу відбувалися різноманітні спец курси що були спрямовані на логічний розвиток військових. Також варто зазначити що гірниста територія виховувала ще міцнішу фізичну підготовку дивізійників, адже більшість добровольців вирости в гірській та сільській місцевостях, тому пристосуватися їм було набагато легше. Окрім того місцевість де проживали більшість дивізійників сприяла достатній фізичній підготовці, ще до моменту вступу до добровольчого складу, що не могло бути не відзначеним вищим командуванням дивізії. В листопаді в назві дивізії було проведено коригування – «галицька» обміняли на «українська», також було змінено присягу. Проте це була не остання зміна в головній назві добровольчого формування. Тепер до присяги додали: «...для визволення мого Українського Народу, моєї Української Батьківщини» (див. Дод. В).

У вересні частина дивізії перебралася до Нойгаммеру та вже в середині вересня було розпочато нове формування дивізії «Галичина». Проте тут слід звернути увагу на те що це було не просто оновлення дивізії, а повноцінне нове формування дивізіону. Великим мінусом була значна відсутність хорошої зброї та оснащення, яке було покинуте в битві від легкого озброєння до важкої техніки, що була у володінні командування дивізії. По приїзду до табору було виявлено, що вся територія є зайнятою для тренувань, саме тому дивізії запропонували покинутий табір військовополонених в звичайних бараках, що був оточений колючим дротом. Так деякий час дивізійники тренувалися в умовах полонених, що частково впливало на їх фізичну підготовку та подальшу мотивацію. За деякий час через невдоволення новим табором дивізію було перенесено до мурованих казарм де відбувався поділ по званнях, старшини знаходилися в окремих кімнатах, що спростило умови проживання середньостатистичного добровольця. Нове формування дивізії було зручнішим від першого, адже вона керувала вже українським та німецьким складом (в першому варіанті дивізії командування належало переважно німецьким офіцерам), пересувалися завжди разом, що полегшувало ведення навчання та навіть вже врегульовувалися

питання з озброєнням, хоча тут все ще були деякі проблеми через некомпетентність в поводженні з деякими видами зброї [25, с. 107].

Тепер своє ставлення до українців німці були вимушені пом'якшити, тож з концтаборів було звільнено Степана Бандеру та Андрія Мельника, що були головними провідниками ОУН, окрім них було звільнено Тараса Бульбу-Боровця та інших, як наслідок бойовий дух вояків починав значно зростати в таких умовах. В кінці січня 1945 року було вирішено вислати дивізію «Галичина» до Словенії боротися з комуністичними партизанами, проте можливості дістатися туди транспортом у дивізійників не було. Це був запланований піший марш, що закінчився 28 лютого пройшовши близько 500 кілометрів, марш був ускладнений суворими зимовими умовами та постійними авіанальотами збоку ворожої авіації, через що шлях був затягнутий на деякий час. На той час в Словенії перебували комуністи Тіто та «четніки» так звані прихильники монаршого ладу. Завданням дивізії було створити безперервний транспортний рух, що було створено протягом 10-ти днів. Насамперед дивізія «Галичина» пішла на тітовських партизанів, де зазнали невдачі через постійний відхід партизанів в лісисті місцевості. В подальшому до дивізії приєдналося ще 600 осіб з Волинського дивізіону разом з якими доєдналися і православні капелани. Оскільки дивізія постійно пересувалася то для перевозу речей використовувалося велика кількість палива, яке дістати було дуже проблематично. Як варіант було запропоновано перевести більшість техніки залізничними шляхами. Під час пішого маршу який почався 31 січня 1945 р. був зазначений маршрут через Дунай біля Клостер Нойбург. В Словаччині було залишено командира протитанкового дивізіону, що мав слідкувати за транспортом, сама ж дивізія рушила пройшовши сотні кілометрів. Через погані погодні умови військові втратили достатньо коней, але відносини з місцевим населенням були дружніми що полегшувало шлях [25, с. 149].

В той же час німці захотіли, щоб українські військові ввійшли до КОНР та ввійшли до спільної армії, але на той час було погоджено тільки на зв'язкового офіцера. Дивізію було перейменовано на Першу Українську Дивізію Української

Національної Армії та разом з тим зі сприянням генерала Шандрука розпочалася організація Другої Дивізії УНА, вже 28 березня було складена ними присяга: «Присягаю Всемогучому Богові перед Святою Євангелією та Животворящим Хрестом, не шкодуючи ні життя, ні здоров'я скрізь і повсякчас під Українським Національним Прапором боротися зі зброєю в руках за свій народ і свою Батьківщину - Україну...». До складу цієї дивізії входив полковник Петро Дяченко та бригада на чолі зі звільненим Тарасом Бульбою-Боровцем. 17 квітня 1945 року. Було прийнято присягу генералом Шандруком та поставив на командування Михайла Крата, який був раніше старшиною в армії УНР. Також слід зазначити, що несподіванкою було нагородження Фрайтага лицарським залізним хрестом, що був даний за бойову готовність та заслуги дивізії. Це значно підняло бойовий дух дивізії, адже ця нагорода означала повне визнання дивізії. Всі ці дієства з присягами на вірність та заміна німецьких символів на українські тризубці та синьожовті кокарди значно підняли дух серед дивізії [32, с. 20].

Поповнення вояків для дивізії поступово збільшувалося, але різницею з першим формуванням є те, що попередні склалися з цивільних добровольців, а тепер ж з втікачів від більшовиків. Проте до військової служби ніхто не примушував практично відбувалося все на добровільних засадах. Також до дивізії було направлено ще єгерський батальйон. Адміністративні пости були повністю віддані німцям через відсутність досвіду серед українських вояків. Практично всі посади, що вимагали довгого технічного навчання віддавалися німцям, через брак місця та часу задля навчання українських військових [25, с. 107].

В той час провід ОУНР і УГВР планували об'єднати дивізію з військами УПА, проте дивізія перебувала на фронті з Австрією навколо якої перебували все ще німецькі війська. За наказом від 31 березня 1945 р. дивізію було направлено під командування другій армії, вона в свою чергу підпорядкувала Українську дивізію кавалерійському полку. Після Другої світової війни деякі джерела зазначали, що М.Лебідь спілкувався з англійським генералом Кімом Філбі. В

свою ж чергу останній підтримував накази Сталіна щодо знищення дивізії. 8 травня 1945 після капітуляції Німеччини дивізія «Галичина» була відірвана від фронту та направилася до англійців, вслід їм пішли радянські війська що переривали відступаючі колони військових. Таким чином змінивши маршрут до американського полону потрапило близько півтори тисячі військових. Також частину дивізійників біля 10 тисяч було інтерновано англійцями. Інтерновані дивізійники були розселені по території Італії (Белярія, Ріміна). Радянська влада брала участь в переговорах з англійцями заради повернення дивізійників, взамін обіцяючи їм амністію, на що погодилося близько тисячі осіб. Щоб повернутися учасникам дивізії потрібно було пройти провірочні табори, після яких відсиляли до Сибіру. Спроби радянського уряду повернути весь склад дивізії були марними, дивізійними навіть надіслали основні причини створення дивізії (боротьба з більшовицькою владою і подальший вишкіл для створення власної української армії) та її боротьби західним альянтам. Таким чином англійці разом зі сприянням Папи Римського визнали дивізію легіоном та звільнили всіх хто залишався в полоні. В 1947 р. деяких дивізійників було відправлено до Великобританії де вони мали працювати в сільській промисловості близько року отримуючи за це платню, враховуючи те що більшість була з сільської місцевості з роботою не виникало значних проблем. Британський уряд щоб не допустити репатріації ветеранів запропонував декілька варіантів порятунку українців на території Англії. Перший заключався в тому, щоб надати дивізійникам статус «переміщених осіб» (Displaced Persons – DIP), що дозволило б українцям на території країни, отримувати відповідний захист та можливість на фінансові виплати. Другим варіантом було перевезти учасників дивізії до Британії з Італії так, щоб коли задіяла угода щодо співпраці Італії та Радянського Союзу, перша країна не змогла б передати ветеранів через їх відсутність. Так обидві сторони зберігали домовленості та не піддавали українських добровольців під радянський трибунал. Отож британський уряд вирішив спробувати два шляхи, цьому посприяло декілька факторів: 1) неточні дані щодо географічних даних галицьких добровольців, що перешкоджало переданню конкретних осіб СРСР;

2) британський уряд не бажав ставати частиною постійних обговорень навколо радянського уряду через звинувачення дивізійників у злочинах, при тому що СРСР не надавав жодних конкретних фактів, що доводили б ці злочини; 3) українська свідомість стала заключним фактором при порятунку української дивізії, адже помилитися в їх єдиній меті – стати на захист української землі було неможливо через їх чітку позицію. Вже в 1948 р. частина цих дивізійників залишилися жити в Великобританії, а частина роз'їхалися по Європі в пошуках кращої долі [32, с. 22].

Також нам відомо, що під час Нюрнберзького процесу війська СС були визнані злочинними, але особливістю цього є те, що вирок отримували тільки ті чия вина була підтверджена фактами. Учасники дивізії « Галичина» пройшли перевірку радянськими службами, англійськими комісіями та окрім того канадською. Проте жодна не змогла знайти докази злочинності дивізії на що так вперто натякали іноземне командування. Проте ув'язнення деякі учасники не змогли уникнути, оскільки вони були засуджені радянською владою за «зраду Батьківщини» а їхні родини були репресовані та частково вислані на виправні роботи. В 1949 р. учасниками дивізії у Великобританії було створено ОБВУ-Об'єднання вояків українців. За рік в Мюнхені було створено Братство колишніх вояків Першої Української Дивізії УНР, штаб якого знаходився в Канаді та декілька осередків в Америці, Аргентині, Австралії. Пізніше до Братства приєдналося Галицьке Братство, які разом почали випускати журнал «Вісті», створили велику кількість книг присвячені спогадам дивізійників. 31 травня 1950 р. уряд Канади прийняв рішення про те, що українці які на даний момент є в Великій Британії можуть бути допущені до Канади. Незважаючи на їх відношення до німецького війська українським добровольцям потрібно було пройти тільки формальну перевірку при в'їзді до країни. Канада була готова прийняти їх за умови якщо ті будуть гідно дотримуватися правил імміграційного проживання, як були їм перелічені. Таким чином значна частина дивізійників залишилися проживати на території Канади, досі зафіксовані ветерани дивізії яких було ушановано під час конференції в Канаді у 2023 році. [32, с. 23].

Проте після звільнення ветеранів з полону та отримання дозволу на перебування на території Канади та Англії дивізійники, які перебували в Австрії чи Німеччині були змушені приховувати свою участь в лавах дивізії. Через цей фактор майнове становище було досить занепалим, оскільки колишнім дивізійникам загрожувало звільнення з місця роботи або й зовсім відіслання в виправні табори.

Окрім того перебування в Англії в 1949 р. досить було суперечливим для тодішнього управління, оскільки на загал було викладено про щасливе життя всіх колишніх дивізійників, а наяву уряд вирішив відправити хворих та поранених після таборів українців назад на українські території. Така подія сколихнула українських добвольців, оскільки ті не покладаючи рук працювали на користь держави. Саме тому було складено «Меморандум українців до прем'єр-міністра Великої Британії пана Етлі» в якому ветерани зазначали, що вони «глибоко вражені цим фактом ... поспішаємо повідомити про це загал і закликаємо дати повну підтримку всім нашим заходам перед урядом в обороні zagrożених братів». Таким чином українці що перебували на той час в Британії на честь солідарності вирішили об'єднатися та підтримати поранених військових. Було поширення листівок де описували декілька подій, які українці мали підтримати:

- 1) 28 грудня 1949 р. в обід підтримати масовий страйк;
- 2) провести масове віче у Лондоні де повинні прибути всі українські робітники;
- 3) на даному віче підтримати всіх хто потребує матеріальної допомоги;
- 4) поширювати листівки в яких зазначається подальша доля хворих військових в разі їх депортації на українські землі де перебувало радянське управління.

Всі ці дії повинні були документально зафіксовані та передані вищому керівництву. Як наслідок масових протестів британський уряд прийняв рішення не депортувати колишніх дивізійників, окрім того надати їм всю необхідну медичну допомогу. Британська преса після цього, ще не один тиждень

розповідала про кількадекільні годинний масовий страйк українців. Заголовки газет кричали: «Ми, призначені на примусовий вивіз, воліємо померти з голоду, ніж вертатися ще раз до Німеччини». Як наслідок українські робітники стали в центрі уваги англійського народу та змогли добитися початкової мети. Також завдяки створеному 29 квітня 1950 р. Братству колишніх вояків становище більшості ветеранів значно покращилося. Головним завданням цього братства було об'єднати всіх колишніх вояків, щоб розвивати українське населення в еміграції, покращувати їх моральний, духовний та матеріальний стан поза межами рідної країни задля виконання військового обов'язку при потребі державі. Також братство сприяло розвитку українських традицій, підтримки культурного розвитку та створення колективних або індивідуальних публікацій, що значно розвивався з підтримки української діаспори на території Канади та Америки [21, с. 381].

З діаспорних ветеранів дивізії «Галичина» багато стало меценатами України, які допомагали розвитку освітніх закладів та підтримували майдан під час Помаранчевої Революції. Опісля прийняття Незалежності України велика частина дивізійників повернулася до України та заявила про примирення з колишніми суперниками. Також після отримання незалежності України й досі був закон, що дивізійники не повинні підлягати реабілітації. Через це дивізійники мали урізані пенсії, оскільки роки пропрацьовані в Сибіру не були занесені до стажу і як наслідок у ветеранів не було достатньої фінансової підтримки від держави.

Допомогу деколи могла надавати місцева адміністрація або волонтерський склад за місцем проживання ветерана дивізії. В другій половині 90-х рр. вісім західних областей - Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Закарпаття, Хмельниччина і Чернівецька область проголосили ветеранів ОУН-УПА справжніми борцями за незалежність України й учасниками бойових дій, завдяки чому надали їм пільги рівні ветеранам Вітчизняної війни проте дані пільги були запропоновані виключно за кошт місцевої влади [32, с. 24].

Тут варто нам узагальнити та пригадати початкове проблемне питання, що було поставлене в даному розділі - чому ж таки була створена дивізія «Галичина» та яка початкова була її мета? Український народ залишався ворогом більшовицького керівництва, згідно попереднього їх плану дивізія повинна була стати чужонаціональним з'єднанням, а натомість стала німецькою дивізією з українським контингентом. Це заважало повноцінно розвиватися дивізії як військовому формуванню, адже старшини мали б мати більше можливостей на розвиток.

Українські старшини повинні були серед керівництва, адже їхні здібності показували що вони гідні стати на чолі управління такими формуваннями. Помилкою керівництва дивізії було в тому, що потрібно було звертати увагу на звітні доповіді дивізії та вивчити характер українського військового, адже свідомість українця та німця відрізнялися. Через відсутність досвіду в важких боях, адже більшість були з цивільного населення, дивізія була приречена на погибель в битві під Бродами знову ж таки через некоректне вивчення стану німецьким керівництвом. Бойовий дух завжди піднімає українська символіка, яка була запізно дозволена дивізіяникам хоча вони перед тим неодноразово просили в командування.

Незважаючи на всі вище перераховані фактори дивізія таки змогла показати себе на найвищому рівні, адже декілька тисяч таки змогло вийти з оточення з під Бродів та переформуватися в нову дивізію і воювати на території інших країн. Частина дивізіяників, що вийшли з «Бродівського котла» змогли вступити до лав УПА та працювати на здобуття свободи на території західноукраїнських земель. Проте дане формування могло значно принести користь на українських землях, але через несприйняття даного формування радянською владою, утиски їх родин, загроза засудження на десятки років при поверненні з еміграції. Також можна сказати, що нове формування дивізії, а саме піхотна Українська дивізія була на перший погляд важкою в організації та командуванні. Варто було б створити значно легшу кінно-тяглову дивізію без додаткового ускладнення, що не підлягала під стандарти тодішнього німецького

війська. Українська дивізія показала себе з досить сильної сторони, хоча й були значні недоліки в їх організації. Якби дивізія була одразу гідно оцінена керівництвом, то можливо трагедії під Бродами можна було б уникнути, або хоча б зменшити кількість жертв. Тож початковою метою дивізії було створити добре вишколене формування задля порятунку української нації та боротьби за власну державність. Як наслідок доля дивізії склалася не так як планувалося на початку: частина дивізії полягла під Бродами, частина залишилася в еміграції через загрозу бути засудженим в табори радянським керівництвом, хтось таки був засуджений, а їхні родини репресовані [25, с. 211].

Таким чином, частину учасників дивізії «Галичина» було заслано в радянські табори, а їхні родини було дискриміновано. Проте деяка частка дивізійників після перебуванням під англійським наглядом була виправдана, після чого вони роз'їхалися по Європі та Америці. Саме тут вони змогли видавати велику кількість мемуарів, створювали Братства та вільно розповідати про діяння дивізії «Галичина» усім бажаючим.

Розділ 3.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ В ШКІЛЬНІЙ ТА ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

3.1.Класно-урочна система навчання

В ХХІ столітті важко чимось здивувати сучасну молодь, саме тому разом з технічним розвитком повинен розвиватися і вчитель, щоб мати змогу зацікавити учнів під час вивчення матеріалу. Окрім класичного проведення уроків в форматі бесіди варто застосовувати на уроках різноманітні інноваційні технології, що дозволять учням відволіктися від потоку інформації та спрямувати отримані знання на візуалізовані інтерактивні завдання. Опрацьовані матеріали та джерела, що були задіяні під час роботи та робота зокрема може використовуватися під час підготовки та плануванні уроків історії України, всесвітньої історії та частково громадянської освіти призначені для учнів 10 класу. Наприклад дану роботу можна використати під час підготовки уроку історії України з теми «Україна в Другій світовій війні», з всесвітньої історії - «Окупаційний режим у поневолених країнах. Рух Опору» та «Воєнні дії в 1944 р.». Окрім того матеріал можна використати під час проведення уроків громадянської освіти при вивченні прав та свобод людини.

Під час написання роботи було розроблено декілька варіантів впровадження інновацій на уроках історії України по темах: «Україна в Другій світовій війні», «Початок радянсько-німецької війни», «Дивізія Галичина» «Окупація України військами Німеччини та її союзників», «Окупаційний режим в Україні» тощо. Так на прикладі платформи «Learningapps» було створено інформаційний стенд в якому учням потрібно вставити пропущені слова та закріпити знання щодо діяльності дивізії. Також дана платформа надала можливість створити онлайн гру «Перегони» в якій учні можуть самостійно або ж в групах змагатися за перше місце знавця історії періоду Другої світової війни, після чого учням можна запропонувати заохочувальні призи для подальшої мотивації. Окрім того інформаційну та логічну компетентності можна розвивати за допомогою розв'язування кросвордів, що також можна зробити з допомогою

інформаційних онлайн ігор, в цьому також посприяла вищезгадана платформа на якій було створено кросворд по тематиці діяльності дивізії «Галичина» 1943-1945 рр. Наступною цікавою платформою, яку можна використати педагогу під час уроків історії та суспільствознавчих предметів це «Jigsawplanet». Так автором було створено онлайн-пазли присвячені символіці дивізії, які можна виконувати з допомогою мультимедійної дошки в шкільному інтерактивному класі. Важливою частиною в візуалізації інформації учнями та сприйнятті інформації в більш доступному варіанті можна віднести метод «Асоціативний куц», який для прикладу було створено з допомогою платформи «Padlet». «Асоціативний куц» допоможе учням виділити основну інформацію та вмістити її в декілька самостійно зафіксованих тез. Наступною платформою, яка може зацікавити учнів під час вивчення історичної інформації це «Classtools». На даній платформі було створено онлайн ігри присвячені періоду окупації німецькими військами України. Особливістю такого методу в тому, що в ігровій формі правильна відповідь «знищується космічною зброєю». Також важливо не перетинати межу та не перегружати свідомість учнів ігровою формою, адже замість освоєння нової інформації учні перенесуть свою увагу на гаджети, що значно знизить їх продуктивність на уроці. Проте можна максимально знизити взаємодію учнів з гаджетами, але все рівно задіювати інтерактивну дошку вчителем. Так наприклад платформа «Quizlet» дозволяє нам використовувати флеш-картки, які закріплюють в свідомості учнів основну інформацію при тому відсіює всю позапланову інформацію присвячену окупаційному періоду німецькими військами. Окрім роботи в класі за допомогою онлайн ресурсів можна визначати домашню роботу для учнів. Так на платформі «Flippity» було створено приклади тем для виконання подальших довільних проектів учнями по темах армії УНР, УПА, діяльності дивізії «Галичина», де учні з допомогою «Колеса фортуни» поділялися на довільні групи. Тож таким чином автором було запропоновано наочно низку інноваційних платформ з готовими розробками, що можна було б використовувати вчителем історії під час вивчення, мотивації чи закріплення теми присвяченій Україні в 1943-1945 рр. Проте варто пам'ятати, що

надлишкове використання технічних гаджетів на уроках знизить здатність учнів самостійно виконувати роботи та навпаки пошкодить засвоєнню нової інформації (див.Дод.Д).

Під час навчання української молоді перед педагогічним колективом завжди постає питання патріотичного виховання учнів, особливо під час активної фази російсько-української війни . Саме позакласні виховні заходи та гуртки опрацьовані в наступному підпункті, проте варто пам'ятати про патріотичність саме під час урочної системи навчання учнів. Вчителем можуть застосовуватися різноманітні методи від традиційних до інноваційних (бесіди, конкурси, зустріч з учасниками воєнних дій, ветеранами війни, перегляд документальних чи художніх фільмів, диспути, ігри тощо). Згідно до класичного навчально-виховного плану саме національно-патріотичному вихованню повинно виділятися окремий розділ в плані. Поділятися заходи можуть на три різні пункти: 1) інформаційний (бесіди, зустрічі з учасниками бойових дій); 2) практичний (змагання, волонтерська справа – плетіння сіток, створення окопних свічок); 3) комплексні (конкурси, тематичні заходи). Школа не повинна залишатися осторонь від активних подій війни, тому учні повинні завжди залучатися до волонтерських заходів, підготовка учнів до самозахисту та інструктажі щодо поведінки з невідомими предметами задля безпеки [61, с. 3-4].

На увагу також заслуговують традиційні методи проведення уроків, які не варто виводити з обігу під час вивчення даної теми роботи. Тож згідно шкільної програми діяльність дивізії «Галичина» учні повинні вивчати в 10 класі під час теми «Україна в роки Другої світової війни». Проте окремо на цю тему не відведений весь час на уроці, тому фрагмент відведений саме на цей напрямок повинен займати не більше 5-ти хвилин. Щоб краще зрозуміти структуру уроку потрібно підготувати план-конспект уроку в якому будуть зазначатися основні етапи проведення уроку та зафіксовані основні терміни, дати та постаті, які повинні бути засвоєні під час даної теми. Враховуючи тему дипломної роботи можемо описати декілька уроків історії, які є дотичними. Наприклад під час

уроку історії України по темі «Рух Опору та його течії в Україні» чи «Україна в умовах нацистської окупації» слід вивести такі терміни: «Новий порядок», Третій рейх, остарбайтери, голокост, , добровольці, Рух Опору, партизанський рух, УПА, депортації. До видатних історичних постатей цієї теми слід віднести: А.Гітлер, А.Гімлер, А.Розенберг, Е.Кох, Т.Строкач, С.Ковпак. Окремо слід виділити основні дати та події, що стосуються вищезазначених тем: 22.06.1941 – напад Німеччини на СРСР, 22.07.1942 – захоплення всіх українських земель німецькими військами, 29.09.1941 – трагедія в Бабиному Яру, 14.10.1942 – початок утворення Української повстанської армії, серпень 1943 – надзвичайний великий збір ОУН (б), 28.10.1944 – остаточне визволення України, 19.04.1945 – створення Першої Української дивізії Української національної армії, тощо. Під час підготовки до уроку громадянської освіти, як зазначалося раніше слід менше акцентувати свою увагу саме на історичному терміні чи події, а поглибити цю проблему з середини. Тобто під час теми уроку «Права і свободи людини» учні повинні аналізувати саме ставлення німецької влади до українського та єврейського населення. Під час аналізу учні мають розкласти дану проблематику на елементи та їх порівняти. Враховуючи події в Бабиному Яру учні можуть наочно побачити жорстоке ставлення німецького командування до єврейського населення тощо (див.Дод.Е).

Тепер все більше з'являється можливостей для проведення інноваційних та інтерактивних методів навчання через збільшення технічних засобів і також отримати увагу учнів через це стає досить важко. Саме тому під час уроків варто застосовувати різноманітні форми та методи навчання, сюди ми віднесемо: 1) робота в парі чи групах – сприяє використанню в учнях сильних та слабких сторін тільки на користь групи та підтримка лідерських якостей під час організації відповідей; 2) «Карусель» - допоможе учням споглядати роботу суперників та команди одночасно аналізуючи їх відповідь (також підходить метод «Акваріум»); 3) «Мікрофон» - сприяє швидкому критичному та логічному мисленню учнів через швидку генерацію ідей (також підходить «Мозковий штурм»). До даного методу варто відносити питання з прихованим сенсом який

повинен вивести учня на аксіологічне мислення. До прикладу на уроці присвячений темі «Рух Опору та його течії в Україні» можна поставити дані питання «Чи можна було уникнути покарання за повстанський рух? Як саме?», «Як можна удосконалити підпілля під час Другої світової» тощо; 4) «Рольова гра» - особливість заключається в тому, що учень приміряє на себе роль відповідної історичної персони, відіграє емоції та зовнішній його вигляд, що допомагає перенестися в конкретний історичний період. Так до прикладу учні можуть приміряти на себе образ німецького командира або ж добровольця, якого відправили на службу до дивізії «Галичина». Такий урок буде задіювати всіх учнів класу і так в них виникнуть асоціації під час відтворення вивченої інформації щодо даної теми уроку; 5) «Дискусія» - метод завдяки якому всі учні зможуть висунути та відстояти власну думку при тому отримавши раціональне заперечення від свого однокласника утворюючи навчальну дискусію в класі. На цьому уроці можна пропонувати провокативні питання, які дадуть одразу поштовх учням для дискусій. Окрім того на початку заняття можна запропонувати учням вибрати сторону на якій будуть виступати, що ще більше розпалить їх інтерес. На уроці – дискусії як варіант можна подати такі проблематичні питання «Позитивні та негативні сторони добровольчого формування» або «Порівняння німецького та радянського військового командування». Обидві теми змусять учнів критично мислити та вмикатися активно в навчальний процес, адже кожен має власну думку; 6) «Прес» - це по факту логічний стислий виклад вже вивченої інформації задля її узагальнення та закріплення. Особливість такого методу в тому що на початок учням подаються шаблонні фрази з допомогою яких їм буде легше висловити думку - «я вважаю...тому що...наприклад»; 7) «Судове засідання» - даний метод більше підходить для уроків громадянської освіти, оскільки саме тут йдеться про права людини. До прикладу можемо взяти судові засідання, які проводилися над дивізійниками та повстанцями радянською владою. Так учні повинні поділитися на тих хто обвинувачується та обвинувачує і відповідно провадити судовий процес , що включає в себе виклад обвинувачення, докази злочину та вирок

підсудним. Всі ці методи дозволять активно та цікаво провести уроки історії та суспільствознавчих предметів, учні отримають асоціації відповідно до теми уроку, що в майбутньому посприяє закріпленню теми в пам'яті учнів [62, с. 23].

Тож під час класно-урочної системи навчання слід використовувати різноманітні методи та форми навчання задля ефективнішого засвоєння інформації та активного залучення всього класу в навчальний процес.

3.2. Позакласна робота

В період активної фази російсько-української війни в українських закладах середньої освіти зафіксовано тільки третину з позакласними заняттями військово-патріотичного напрямку виховання. Велика кількість шкіл немає чіткого патріотичного спрямування на учнів поза межами класно-урочної системи, що значно впливає на свідомість української молоді. Дані нам подає Державна служба освіти, що відповідно проводила дані дослідження під час дисципліни «Захисту України», що переважно спрямована на учнів 10-11 класів. Проте також є школи, що мають гуртки зі схожим напрямком, там заняття проводяться в інтелектуально-мистецькій, фізкультурно та туристично-спортивній формі, що значно сприяє загальному фізичному та духовному розвитку свідомої молоді. Таким чином варто розширювати факультативи, гурткові заняття та позакласні роботи спрямовані саме на патріотичну свідомість молодого покоління. Особливо враховуючи постійне національне коливання в межах держави, а чітко свідомо молодь буде сприяти врегулюванні майбутніх міжусобиць на теренах України. Тож під час написання роботи було створено конспект-приклад гурткового заняття військово-патріотичного гуртка націлений на учнів 9-11 класів (див. Дод.Е).

Перш ніж знайомитися з конкретною позакласною роботою відповідно до теми дипломної роботи, слід ознайомитися з основними формами позакласної роботи з предмету історія України та всесвітня історія. До форм слід віднести: історичний; історико-краєзнавчий; позакласна екскурсія по визначних історичних місцях; культпохід до кінотеатру або театру присвячений конкретному історичному періоду; запровадження класного історичного музею краєзнавчого характеру; організація конференцій та дебатів на історичні тематики; зустрічі з ветеранами або відомими людьми; проведення історичних ігор та квест на краєзнавчу тематику. Тут слід зауважити, що позакласна робота задіює в більшій мірі учнів, проте це не означає відсутність керівника-вчителя. Оскільки саме вчитель повинен скеровувати та направляти учнів в правильному

напрямку. Вчитель та людина, що сприяє зацікавленню дітей в конкретній події та спрямовує ініціативу під час проведення позакласної роботи. Під час позакласної роботи учні ж можуть проявляти свої творчі здібності, які будуть тільки вітатися під час командної роботи. Досить важливим напрямом вважається вивчення української культури, а саме традицій свого народу, символічні обряди, вивчення мистецтва та архітектури, спільне прослуховування українських творів чи кіно, за можливості зустрічі з відомими особистостями під час яких учні зможуть задати ряд питань задля власного розвитку. На даний час найбільш доступним заняттям для учнів є вивчення минулого свого рідного краю, окрім того можна використовувати власну місцевість проживання для наочних екскурсій. Паралельно з такими екскурсіями вчитель може залучити старожилів, які будуть розповідати про обряди чи супроводжувати екскурсію народними піснями. Також під час підготовки до екскурсії учні можуть створити кейс запитань та цікавих фактів, що будуть озвучуватися в процесі прогулянки. Окрім того по статистиці посаду вчителя предмету «Захист України» займають вчителі суміжні з предметами «Технологічна освіта», «Фізичне виховання», «Біологія». Тож варто саме вчителям історії запроваджувати схожі позакласні заняття, адже саме вчитель з такою спеціалізацією може показати бойовий шлях українського народу протягом багатьох тисячоліть та одночасно показати учням важливість патріотичного духу в кожному учневі. Проте велика частина вчителів тепер не мають військового досвіду, тому було б цікаво та пізнавально постійно залучати до таких гурткових занять людей з військовим-історичним досвідом, учні окрім основної інформації будуть наочно бачити приклад військовослужбовця та отримувати від нього навички, що можуть знадобитися на шляху кожного українця. Сюди можна віднести старожилів, які застали діяльність УПА (нажаль з кожним роком їх кількість зменшується), учасників бойових дій АТО та учасників російсько-української війни, оскільки на даний час учні є очевидцями даних подій і закріплення знань буде відбуватися максимально ефективно, професійних військових чи представників правоохоронних органів, представників різноманітних військових товариства

таких як Товариство військово-історичної реконструкції «Печерська сотня Опанаса Предримирського Київського реєстрового козацького полку Війська гетьмана Богдана Хмельницького» м.Київ тощо. Всі вони разом з супроводом історичних подій зможуть повноцінно скласти картину військово-патріотичного духу для майбутнього школярів, розкрити в них патріотичний потенціал та визначати основні пріоритети (див.Дод.Е).

Насамперед перед плануванням заняття такого гуртка варто визначити основну мету створення самого гуртка. Тож метою можна вважати формування в учнів закладів середньої освіти патріотичної свідомості, відповідальність перед конституційним обов'язком держави, закріпити почуття національної гідності. Завданням ж вчителя є реалізувати всі зазначені основні принципи національно-патріотичного виховання, сформувати в учнівського складу фізичну активність та спрямувати її на спритність та цілеспрямованість, окрім того навчити учнів працювати в команді, загартувати їх як духовно так і фізично задля їхнього майбутнього. Гурток – це один з кращих методів для військово-патріотичного виховання української молоді та один з засобів надати учням основні знання щодо військово-медичної справи. Здебільшого дане заняття відбувається на уроках Захисту України, але гуртки можна удосконалити та направити в більш історично-патріотичний напрямок. Так на даному гуртку можна задіювати стрілецьку та рукопашну боротьбу, яка використовувалася саме під час конкретного історичного періоду України. Наприклад під час теми «Національно-визвольної боротьби під проводом Б.Хмельницького» можна залучити реконструкторів, які на даний час відтворюють бойове мистецтво козаків, або ж тема яка є ближчою до нашої роботи «Армія УНР, УПА» можна долучити очевидців, або ж їх нащадків які зможуть розповісти про особливості бойового вишколу для повстанців чи дивізійників. Загалом такий метод виховання української молоді є досить актуальним на даний час оскільки українське суспільство буде отримувати вже потрібні навички для самозахисту та загального розвитку вже зі школи з допомогою таких гуртків. Схожі гуртки будуть розвивати в учнів аксіологічну компетентність, адже вони мають вивчати

та аналізувати особливості військової справи протягом тривалого періоду боротьби українського народу зсередини. Окрім того до гурткових занять можна доєднувати історії очевидців, що значно посилить уяву учнів щодо давніх подій. Оскільки отримати усні свідчення фізично стає все важче, проте з допомогою проектів спеціалізованих на усній історії «Локальна історія» учні зможуть переглянути збережені спогади. Наприклад під час вивчення теми присвяченій дивізії «Галичина» чи діяльності УПА слід використати розповідь щодо бойового шляху та вишколу колишнього дивізійника Володимира Клоса. Почуте з перших вуст найкраще запам'ятається в пам'яті учнів. Ефективним методом також буде знаходити ветеранів та очевидців серед місцевого населення, цінними також слід вважати народні перекази про діяльність українських партизанів та військових за часів Другої світової війни, але слід пам'ятати, що перекази слід порівнювати паралельно з зафіксованими документальними даними, щоб уникнути неправдивої інформації [11].

Можна детальніше розглянути виховні позакласні заходи в військово-патріотичному напрямку виховання української учнівської молоді. В методичних рекомендаціях МОН України йдеться про те, що кожен навчальний заклад є центром становлення громадянина України з чіткою патріотичною позицією, людиною яка готова розбудовувати демократичну та суверенну країну, сприяти її національну безпеку та всіляко сприяти її культурному процвітання. Вже в більш старшому шкільному віці (10-11 класи) учні мають виховувати в собі мету проживання в Україні, підготувати себе до захисту держави з допомогою уроків Захисту України та додаткових факультативів чи гуртків, як було зазначено в додатках до дипломної роботи. Учні цих класів повинні вже розуміти та виконувати всі закони Конституції України, поважати права людей тощо. На все вищезазначене мають сприяти позакласні виховні заходи, які мають періодично створюватися для учнів відповідно до їх вікового розвитку. При плануванні даних заходів слід пам'ятати, що учні не повинні відчувати себе як на традиційному році, тобто розстановка парт та учнів в класі не повинен бути структурованим відповідно до уроків, а учні мають постійно

контактувати з керівником виховного заходу. В даному напрямку найбільш ефективним буде залучити учнів до такої військово-патріотичної діяльності як проведення вишколу з використанням технічних обладнань та зброї, зустрічі з ветеранами або учасниками бойових дій, участь в волонтерських організаціях. При проведенні занять можна також залучати вчителів інших навчальних дисциплін. До прикладу виховний захід можна об'єднати з вчителем Захисту України. Таким чином вчитель історії допоможе словесно в наочному показі роботи зі зброєю та військовою тактикою співставляючи ці події з діяльністю УПА, ОУН, дивізії тощо, а вчитель Захисту України буде контролювати правильність поводження зі зброєю. Інші предмети також є цінними під час вивчення історії та патріотичного виховання учнів. Уроки історії можна об'єднати з уроками української літератури, адже більшість українських творів несуть в собі патріотичний досвід та прославлення Батьківщини, окрім того буде наголошуватися на важливості української мови. Велика низка української поезії оспівує важкий шлях українського народу з часів Київської Русі і аж до тепер фіксується творчість присвячена російсько-українській війні. До таких авторів слід віднести Сергія Жадана, якого вже занесено до навчального плану загальноосвітніх закладів. Позакласні заходи – це той час коли учні повинні неформально засвоїти основи патріотичного виховання, співставляти їх з минулим та працювати на краще майбутнє Батьківщини [61, с.3-4].

Правниче законодавство України підтримує такі формування в межах школи, адже згідно зі статті 27; 28 Конституції України та статті 36, 37, 38, 39 КК України всі українці мають право на життя та самозахист власного життя чи гідності. Така навчальна програма в школах буде реалізовувати даний закон з допомогою історичної проекції. За основу для створення даного гуртка можна взяти «Програму та методичні рекомендації для гуртків з військово-прикладним напрямом з учнями (1-11 класів) загальноосвітніх навчальних закладів» А.Ткаченка. Проте варто врахувати, що даний посібник підходить більше для гуртка, який буде акцентувати увагу більше на військово-патріотичне виховання, аніж історичне минуле, тому ми використовуємо його тільки частково задля

планування патріотичного гуртка. Саме тому дану програму потрібно самостійно удосконалити вже при підготовці до створення даного гуртка в закладах освіти. Згідно з автором основною метою такого курсу є створення життєвих психофізичних якостей людини для її самозахисту та формування навиків бойового мистецтва. Завданням є розвиток військово-патріотичної справи та формування практичних навичок учнів; вивчення техніки бою з допомогою різних видів зброї чи рукопашного бою. Звісно під час підготовки до вступу на даний гурток учні повинні пройти відповідний інструктаж поводження з небезпечними предметами та пройти загальний медогляд, оскільки під час занять даного гуртка запланована висока фізична активність учнів. Головними посібниками при підготовці до таких занять будуть методичні посібники з психології дитини, військової справи тощо. Такі гуртки можна влаштовувати на різні вікові категорії: 1) 1-4 класи (108 годин протягом року); 2) 5-8 класи (108 годин); 3) 9-11 класи (108 годин). Гуртки зазвичай створюються за наявності 30 та більше дітей (відноситься до міських шкіл). Варто пам'ятати що при створенні будь якого фізичного гуртка насамперед учні повинні пройти інструктаж, адже учні будуть мати безпосередній контакт з вогнепальною та холодною зброєю, яку будуть демонструвати спеціально навчені військові або ж історичні реконструктори (використання луку, шаблі, пістоля, рушниць тощо). Окрім того під час занять учні періодично будуть фізично задіяні, тому вони мають ознайомитися з колективною роботою, що буде сприяти розвитку їх комунікаційних здібностей [63, с. 2-5].

Важливою наочною частиною під час вивчення історії минулого нашої України є відвідування історичних реконструкцій, музеїв та виставок. Саме в таких місцях учні отримають змогу побачити предмети чи події пов'язані з історичним визвольним шляхом України. За приклад беремо західну частину України, оскільки саме з нею автор є найбільш ознайомлений. Відповідно до теми дипломної роботи присвяченій дивізії «Галичина» та воєнному періоду Другої світової учням слід відвідати низку історичних музеїв. До них ми можемо віднести: Івано-Франківський краєзнавчий музей; Львівський Історичний Музей;

Національний музей-меморіал пам'яті жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького»; Львівський військово-історичний музей; Національний музей історії України у Другій світовій війні. Важливо під час екскурсії супроводжувати учнів історичною довідкою, але не перевантажувати їх оскільки екскурсія – це «наочний» вид навчання, а не постійний потік інформації яку учні не сприйматимуть без наочного показу. Окрім того задля загального фізичного розвитку учнів можна задіяти експедицію «Стежками воїнів УПА» та відвідати місця криївок українських повстанців з допомогою ведучого експедитора, вчителя історії та вчителя Захисту України. Таким чином така експедиція буде розвивати фізичний та моральний дух молодого покоління. До прикладу на території Івано-Франківщини є вісім маршрутів, які відкривають нам шляхи історії українських повстанців, навіть створений спеціальний туристичний путівник який буде допомагати в прокладенні шляхів. Такий путівник містить в собі опис місць боїв та пересування УПА, ОУН по Калушині, Рожнятівщині та Долинщині, Богородчанщині та Надвірнянщині, Верховина та Косівщина, Галич, Тисмениця та Тлумаччина, Покутський край (Городенківщина та Снятинщина). Маршрут в таких путівниках описаний досить детально та супроводжується ілюстраціями та картою винятково прокладений з допомогою учасників тих боїв. Важливо також є те, що до цієї праці передмову написав голова Всеукраїнського братства ОУН М.Зеленчук. Тож присутність екскурсій та експедицій в позашкільний час буде сприяти розвитку картографічної пам'яті в учнів, дисциплінує їх через постійну роботу в групах та буде фокусувати увагу учнів на конкретних місцях та подіях з допомогою наочності. Як варіант учні також можуть бути екскурсоводами попередньо підготувавши доповідь та ознайомлення з місцевістю. Так учні зможуть детальніше вивчити запропоновану тему, проявити креативність під час проведення екскурсії та спробувати на собі роль екскурсовода та вчителя. Позакласна робота допомагає вчителю та учням бути в постійному русі чергуючи між собою базову навчальну та довільну позакласну роботу. Вчитель як повноцінний фахівець повинен також враховувати фізичні та психологічні особливості дітей, оскільки не всі учні

зможуть витримати довготривалу екскурсію. Окрім того під час наявності інклюзивної дитини в класі слід прораховувати звукові ефекти та місцевість під час проведення позакласної роботи. Оскільки сильні зовнішні подразники будуть шкодити учневі та будь яка, екскурсія, експедиція чи прогулянка буде не ефективною, а подальша діяльність не буде цікавити учнів через негативний досвід [60].

Отож позакласні заняття відіграють не менш важливу роль ніж класно-урочна система, адже саме поза межами традиційних уроків учні мають змогу в довільному форматі отримувати інформацію та навички, які їм знадобляться в майбутньому задля загального розвитку та власного захисту.

ВИСНОВКИ

Отож, навіть на даний час тема дивізії «Галичина» і досі триває на етапі вивчення та постійних суперечливих думок. Дипломна робота містить в собі низку проблемних питань, які розкриваються навіть на сучасному етапі вивчення даної теми. Під час написання дипломної роботи було задіяно значну кількість праць та джерельних досліджень українською, польською та англійською мовами. Дивізія «Галичина» все ще залишається дискусійним питанням та досі відкриваються нові дані вже в XXI столітті. На даний момент ветеранів дивізії залишається все менше, але пам'ять про них та подяка їм за боротьбу з радянським режимом все ще згадується серед українського та іноземного народу. Один з прикладів масштабної подяки ветерану дивізії в 2023 році зафіксований в першому розділі роботи присвячений джерельній базі роботи. Особливістю даного розділу є те, що там вміщено велику кількість письмових та усних джерел присвячених дивізії. На першому місці стоять історико-мемуарні збірки, що ґрунтуються на власних розповідях очевидців при створенні дивізії та учасників дивізії «Галичина». Далі слід зазначити статті періодичної преси, що розкривають нам буденність українського добровольця в 1943-1945 рр. Особливістю періодичної преси в тому, що в період Другої світової війни преса значно контролювалася місцевою владою, тому отримати не пропагандистську статтю було практично неможливо. Натомість тодішні газети розкривають нам дійсність, яку несли в маси українському населенню. Окрім того в період набору добровольчого складу відбувалася значна агітаційна робота, яка також була надрукована на сторінках газет, брошурах задля ефективнішого набору молоді в нове формування. Значну цінність несе усна історія, яка була отримана з допомогою сучасних проєктів «Локальна історія» та власних спостережень. До основних очевидців на яких засновується усна історія в нашому дослідженні відносимо Зенона Врублевського, Дмитра Казанівського, Романа Мацука, Володимир Клос – ветерани дивізії «Галичина». Також під час написання дипломної роботи до уваги було взято праці українських, польських, канадських

та американських дослідників. Українська історіографія зробила одна з перших змогла гідно описати діяльність дивізії, оскільки в воєнний та поствоєнний час за радянського керівництва дослідження даної теми було за межею доступу. Думки істориків різняться через нечіткість деяких фактів, частина дослідників звинувачують дивізійників колабораціонізму інші ж заперечують дане судження. До українських дослідників, що зробили вклад в історію вивчення дивізії варто віднести: А.Боляновського, Р.Пономаренка, В.Малкош та інші. Окрім того діаспора мала деякі переваги, адже радянське керівництво забороняло вивчення «злочинної» організації на відміну від вільного вибору емігрантів. Іноземна історіографія значною мірою намагається розкрити чи було насправді злочинне діяння дивізії, проте якщо канадські та американські дослідники все ще перебувають на межі нейтралітету, то польські дослідники практично доводять участь дивізії в злочинах на території Польщі. Через що на сучасному етапі під час вшанування ветеранів дивізії Польща продовжує звинувачувати їх в участі щодо придушення Варшавського повстання та трагедій навколо польських сіл (наприклад обурення польської сторони на Канадському засіданні в вересні 2023 року щодо вшанування присутнього учасника дивізії «Галичина»).

Ключові дані про створення та діяльність дивізії «Галичина» описані в другому розділі дипломної роботи, окрім того розділ містить розповіді про діяльність добровольців опісля битви під Бродами, оскільки тоді дивізія була вперше переформована. Задля створення такої дивізії були необхідні особливі умови: дозвіл німецького керівництва на створення та дозвіл на зголошення українських добровольців до лав військового формування. Найпершою та найголовнішою метою створення особливого добре вишколеного формування була подальша боротьба за власну державність та підготовка військових для створення власної української армії, яка повинна піти проти радянського ярма. Тож 28 квітня 1943 року розпочався набір добровольців, для створення військового формування з чіткими ідеями, більшість яких були звичайним цивільним населенням, юнаками, які мали віру та сили на майбутній захист України. При вивченні теми слід звернути увагу на символіку дивізії

«Галичина», адже деякі іноземні джерела свідчать про носіння нацистської символіки та шевронів на уніформі українських добровольців. Проте основою всіх символів дивізії є лев, який є давнім символом для міста Львова та геральдики зокрема. Другим важливим символом тоді і зараз є тризуб, що показує приналежність військового до Української держави. Тож теза про присягу Гітлерові та носіння тільки німецьких символів одразу руйнується.

Переломним моментом в діяльності дивізії слід зазначити Битву під Бродами, що забрала велику кількість українських життів через помилку тодішнього командування. Дивізія «Галичина» була повністю оточена більшовицькими військами і тут важливо зазначити, що дивізія займала біля 35-ти кілометрів фронту, що мало б зупинити противника, але військова тактика не спрацювала. Ті хто зміг вирватися з оточення були переправлені в сусідні країни де пізніше в таборах були переформовані в повністю нову дивізію. Повернення дивізійників на українську територію означало прирікати себе на поневір'яння в радянських таборах, а їхні родини були піддані репресіям. Також під час дослідження теми було проаналізовано, Нюрнберзький процес в якому війська СС були визнані злочинними, але особливістю цього є те, що вирок отримували тільки ті чия вина була підтверджена фактами. Попри судові процеси ветерани дивізії залишилися в еміграції де продовжила свою військову справу або ж почали розвивати українську культуру за межами української землі.

Останній розділ дипломної роботи присвячений методичному використанню матеріалів дослідження та ознайомлення з темою роботи в класно-урочній та позакласній роботі в шкільній освіті. Насамперед слід зазначити, що дана тема найбільш актуальною є для учнів 10 класу, який вивчає періодику Другої світової війни. Особливістю сучасних уроків є те, що можна задіювати значну кількість технічних приладів задля кращого засвоєння інформації. Робота подає перелік можливих платформ для покращення вивчення історії дивізії, Другої світової війни, діяльності УПА, ОУН тощо. Сучасні традиційні уроки зараз все більше переплітаються з інноваційними технологіями, які дозволяють краще візуалізувати інформацію крізь призму ігор

та новітніх методик. Позакласна робота особлива тим, що в вчителя є можливість в неформальній обстановці донести до учнів історичну дійсність, а учні отримують шанс на пізнавальне дозвілля поза межами шкільної парти. До позакласної роботи ми відносимо екскурсії, експедиції, гуртки (військово-патріотичний гурток), які будуть виховувати досвідчену українську молодь. Таким чином під час написання дипломної роботи по темі «дивізія «Галичина» (1943-1945 рр.) було задіяно великий обсяг історичних та методичних матеріалів, які розкривають особливості даного формування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I.Опубліковані джерела

1. Боярський В. Надбужанщина. Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Каміначчина, Холмщина і Підляшшя: історично-мемуарний збірник. Нью-Йорк – Париж – Сидней – Торонто. 1986. Т.1. С.539-542.
2. Вільчинська (Столярчук) Г.Павлів у документах, спогадах, світлинах (книга перша). Галина Вільчинська (Столярчук). Львів, 2010. 251 с.4.
3. Верига В. Дорогами Другої світової війни: Легенди про участь українців у Варшавському повстанні 1944 р. та про українську дивізію СС «Галичина». Ч. 21. Вид. 3-тє та доп. Торонто: Канадське Наукове товариство ім. Шевченка, 1980. 346 с.
4. Крохмалюк Р. Заграва на Сході. Спогади й документи з праці у ВУ - Галичина в 1943 – 1945 рр. Торонто, Нью-Йорк: Головна Управа Братство кол. вояків І-ї Української Дивізії УНА, 1978. 352 с.
5. Польща та Україна у тридцятих – сорокових роках ХХ століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. Т. 4: поляки та українці між двома тоталітарними системами 1942-1945. Ч. 2: Варшава – Київ. Упор. Б. Гронек, С. Кокін, П. Кулаковський, М. Маєвський, В. Пристайко, О. Пшенніков, Є. Тухольський та ін. Варшава; Київ, 2005. 878 с.

II.Спогади

6. Врублевський З. про складання присяги в дивізії «Галичина». «Локальна історія». Очевидець: Зенон Врублевський, 1927 р. н. м. Львів. Дата інтерв'ю: 7.08.2015 р. Інтерв'юери: Віталій Ляска, Ігор Рочняк. URL: https://www.youtube.com/watch?v=rI13S6-Kshw&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F (дата звернення: 06.04.2023).

7. Врублевський З. про заслужену відпустку в дивізії «Галичина». «Локальна історія». Очевидець: Зенон Врублевський, 1927 р. н. м. Львів Дата інтерв'ю: 7.08.2015 р. Інтерв'юери: Віталій Ляска, Ігор Рочняк. URL: https://www.youtube.com/watch?v=KpEm61KvYq4&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F (дата звернення: 06.04.2023).
8. Врублевський З. про озброєння дивізії «Галичина». «Локальна історія». Очевидець: Зенон Врублевський, 1927 р. н. м. Львів Дата інтерв'ю: 7.08.2015 р. Інтерв'юери: Віталій Ляска, Ігор Рочняк. URL: https://www.youtube.com/watch?v=2O5HRydfdL0&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F (дата звернення: 06.04.2023).
9. Казанівський Д. Моя служба в дивізії «Галичина». Вістікомбатанта (далі – ВК). 2005. Ч 3. С.58–63.
10. Клос В. Дивізійник СС «Галичина» про бій під Бродами. «Газета UA». Очевидець: Володимир Клос. Дата інтерв'ю: 22.01.2018 р. URL: https://youtu.be/tv8BxXNSIc8?si=NAf6bPS_B4y7wyy (дата звернення: 29.09.2022).
11. Клос В. Дивізійник СС «Галичина» про військовий вишкіл в дивізії «Галичина». Локальна історія. Очевидець: Володимир Клос. Інтерв'юер: Юрій Пуківський. Дата інтерв'ю: 22.01.2018 р. URL: https://youtu.be/8GRUXeIcgDw?si=zip_wSj_L79kzN-Ck (дата звернення: 29.09.2022).
12. Мацук Р. «Ми присягали Україні» - комбатант дивізії «Галичина». «Локальна історія». Очевидець: Роман Мацук, 1925 р. м. Жидачів Львівської обл. Дата інтерв'ю: 09.09.2015 р. Інтерв'юери: Юрій Пуківський, Володимир Гаврон. URL: https://www.youtube.com/watch?v=clVmoO9-xbo&ab_channel=%D0%9B%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F

[ВВ%D1%8](#)

[С%D0%BD%D0%B0%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F](#) (дата звернення: 06.04.2022).

III. Періодична преса

13. Величава маніфестація Львова з нагоди від'їзду перших добровольців СС. Стрілецької Дивізії Галичина. Станіславівське слово. 1943. Ч.30 (95). С.1. URL:[https://libraria.ua/search/?Search=13.Величава%20маніфестація%20Львова%20з%20нагоди%20від'їзду%20перших%20добровольців%20СС.%20Стрілецької%20Дивізії%20Галичина.%20Станіславівське%20слово.%201943.%20Ч.30%20\(95\).%20С.1.](https://libraria.ua/search/?Search=13.Величава%20маніфестація%20Львова%20з%20нагоди%20від'їзду%20перших%20добровольців%20СС.%20Стрілецької%20Дивізії%20Галичина.%20Станіславівське%20слово.%201943.%20Ч.30%20(95).%20С.1.) (дата звернення: 12.09.2023).
14. В перші роковини заснування Дивізії «Галичина». До перемоги.1944. Ч.17 (18). С.1. URL:[https://libraria.ua/search/?Search=14.В%20перші%20роковини%20заснування%20Дивізії%20«Галичина».%20До%20перемоги.1944.%20Ч.17%20\(18\).%20С.1.](https://libraria.ua/search/?Search=14.В%20перші%20роковини%20заснування%20Дивізії%20«Галичина».%20До%20перемоги.1944.%20Ч.17%20(18).%20С.1.) (дата звернення: 11.09.2023).
15. Галичина пишається добровольцями. Український доброволець. 1943. № 23. С.2. URL:<https://libraria.ua/search/?Search=15.Галичина%20пишається%20добровольцями.%20Український%20доброволець.%201943.%20№%2023.%20С.2.> (дата звернення: 11.09.2023).
16. Найкращу відповідь дасть Стрілецька Дивізія Галичина на фронті. Станіславівське слово. 1944. Ч.5 (122). С.1.
17. Пресова сторінка стрілецької дивізії Галичина. Український вісник. 1944. Ч.11 (135) С.7.
18. СС Добровольча Стрілецька Дивізія «Галичина». Земля. 1944. №1. С.3.
19. Українська дивізія. За Україну. 1945. Ч.1. С.1.
20. Шлях до світлого майбутнього. Відозва провідника УЦК до українського громадянства і молоді. Голос Підкарпаття. 1943. Ч.29 (84). С.1.

IV. Монографії та статті

21. Боляновський А. Дивізія «Галичина». Історія. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000.
22. Бігун І. Великий блеф. Кампанія набору в дивізію «Галичина» як маніпулятивна технологія. Історична правда. URL: https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/04_/28/152370/ (дата звернення: 11.09.2023).
23. Верига В. Дивізія «Галичина» у советській та польській літературах. URL: http://bit.ly/Veriha_article (дата звернення: 11.04.2023).
24. Войтович Є. Стоянів. Самопожертва ОУН-УПА. Войтович Є.Д. Львів: Край, 2004. 183 с.
25. Гайке В.Д. Українська дивізія «Галичина». Пер. Роман Колісник. Торонто: Накладом Братства кол. Вояків 1 УД УНА, 1970. 277 с.
26. Гілевич І. Радехівщина та дивізія «Галичина»: джерелознавчо-історіографічний огляд краєзнавчої літератури другої половини 1980-х – початку 2000-х років. «Брідщина – край на межі Галичини й Волині». Випуск 6. (Матеріали сьомої краєзнавчої конференції, присвяченої 70-тій річниці створення української дивізії «Галичина». 19 квітня 2013 р.). Броди. 2013. 176 с.
27. Грицак Я. Українська історіографія: 1991-2001: десятиліття змін. Україна модерна. Київ; Львів, 2005. №9. С. 43-68.
28. Казанівський Д. Моя служба в дивізії «Галичина». Добромир Казанівський. Вістікомбатанта (далі – ВК). 2005. Ч 3. С.58–63.
29. Косик В. Україна і Німеччина в Другій світовій війні. Львів: Наукове товариство імені Т. Шевченка, 1993. 658 с.
30. Кубійович В. Початки Української дивізії «Галичина». Українська дивізія «Галичина». Історико-публіцистичний збірник. Упор. М. Слабошпицький, В. Стеценко. Київ – Торонто, 1994. 176 с.

31. Капустянський М. Перша українська дивізія української національної армії. Історія українського війська. Вид. друге та доп. Вінніпег: Клуб любителів української книжки, 1953. 832 с
32. Малкош В. М. Українська дивізія «Галичина» в світлі «легіонової» політики ХХ сторіччя. упоряд. Т. Ткачук. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. 31 с.
33. Малкош В. Степан Бандера та дивізія «Галичина». Часопис «Галичина». До 100-річчя від дня народження Степана Бандери. Івано-Франківськ, 2009. Ч. 15-16. С. 371 – 373.
34. Маців Б. Українська дивізія «Галичина» : історія у світлинах від заснування у 1943 р. до звільнення з полону 1949 р. Упоряд. Б. Маців. Львів, 2009. 254 с.
35. Мотика Г. Від волинської різанини до операції «Вісла». Польсько-український конфлікт 1943-1947 рр. Авторизований пер. з пол. А. Павлишина, післямова І. Ільюшина. Київ: «Дух і літера», 2013. 360 с.
36. Муковський І. Т., Лисенко О.Є. Звитяга і жертвність: українці на фронтах Другої світової війни. Київ: Книга пам'яті України, 1997. 567 с.
37. Печенюк А. Вшанування українського ветерана в парламенті Канади спричинило скандал: спікер перепросив. 2023. URL: <https://www.unian.ua/world/yaroslav-gunko-yak-veteran-ss-galichina-sprichini-v-skandal-v-kanadi-12404481.html>
38. Пилипів І., Делятинський Р. До питання про ставлення греко-католицького духовенства до дивізії «Галичина» (1943-1945 рр.). Часопис «Галичина». До 49 100-річчя від дня народження Степана Бандери. Івано-Франківськ, 2009. Ч. 15-16. С. 373 – 378.
39. Пономаренко Р. Вишкіл капеланів дивізії військ СС «Галичина» в Зеннгаймі та їх служба у дивізії (1943-1945). Історико-культурні студії. Вип. 5, №1. 2018. 46 с.
40. Пономаренко Р. Бойова група «Байерсдорф». Тернопіль: Мандрівець, 2016. 104 с.

41. Пономаренко Р. Українські юнкершафти: підготовка українського офіцерського корпусу у військах СС і їхня служба в дивізії «Галичина». Тернопіль: «Мандрівець», 2021. с.352.
42. Пономаренко Р. Між поліцією та військами СС. Галицькі добровольчі полки. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2017/08/15/150160> (дата звернення: 07.04.2023).
43. Пономаренко Р. Створення дивізії «Галичина», як політичний проект та цивілізаційний вибір. Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/04/28/152367/> (дата звернення: 06.04.2023).
44. Пономаренко Р. Маніпуляція свідомістю: воєнні злочини дивізії «Галичина». Історична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2017/11/6/151421/> (дата звернення: 06.04.2023).
45. Стоцький Я. Духовна опіка в українській дивізії «Галичина». Інститут Історії Церкви Українського Католицького Університету. URL: <http://ichistory.org.ua/2013/08/16/yaroslav-stots-kyj-kapelany-ta-duhovna-opika-v-ukrayins-kij-dyviziyi-vijs-k-ss-galychyna/> (дата звернення: 28.03.21).
46. Армстронг Д. Украинский национализм. Факты и исследования. Пер. с англ. П.В. Бехтина. М. Центрполиграф, 2008. 368 с.
47. Бродовский котел: воспоминания, очерки, документы. сост. М. В. Вербинский, Б. В Самарин; ред. И.С. Мельников и др. Львов: Каменяр, 1974. 271 с.
48. Himka, John-Paul. Olesya Khromeychuk. «Undetermined» Ukrainians: Post War Narratives of the Waffen SS «Galicia» Division. East/West: Journal of Ukrainian Studies. Vol.3, №1. Edmonton: University of Alberta, 2016. P. 179.
49. Hunczak T. On the Horns of Dilemma: The Story of the Ukrainian Division Halychyna. Lanham: University Press of America, 2000. 241 p.
50. Dmytryshyn B. The Nazis and the SS Division «Galicia». The American Slavic and East European Review. Vol. 15. №1. 1956. P. 1-10.

51. Marples D. Beyond the Pale? Conceptions and Reflections in Contemporary Ukraine about the Division Galizien. *Journal of Ukrainian Studies*. Summer Winter 2009. Vol. 34. Edmonton: University of Alberta, 2009. P. 337 – 350.
52. Motyka G. Dywizija SS — Galizien. Pamięć i sprawiedliwość. *Pismo Instytutu Pamięci Narodowej*. Warszawa, 2002 1(1). S. 109 – 119.
53. Khromeychuk O. «Undetermined» Ukrainians: Post-War Narratives of the Waffen SS «Galicia» Division. Oxford: Peter Lang, 2013. 197 p.
54. Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa: PWN, 1993. 349 s.
55. Piter Abbot, Eugene Pinak. *Ukrainian Armies 1914-1955. Men-at-arms 412*. Oxford: Osprey Publishing, 2004. 48 p.
56. Prus E. «Utworzenie kolaboracyjnego rządu ukraińskich nacjonalistów...» *Z dziejów Stosunków polsko-radzieckich: Studia i materiały*, T. 9. Warszawa. «Książka i Wiedza», 1972. 327 str.
57. Rudling, Per Anders. They Defended Ukraine: The 14. Waffen-Grenadier Division Der SS (Galizische Nr. 1) Revisited. *The Journal of Slavic Military Studies* 25, no. 3 (2012). 329–368.
58. Stein G. *The Waffen SS: Hitler`s Elite Guard at War, 1939 – 1945*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1984. 330 p.
59. Zbrodnio kupanta hitlerowskiego naludnosci cvwilnej wczasie powstania warszawskiego w 1944 roku. Wydawnictwo Ministerstwa obrony Narodowej, opracowal Szymon Datner. Warszawa, 1970. 272 s.

V.Методичні посібники

60. Гандзюк Р. Стежками Української Повстанської Армії. Туристичний путівник.2007. URL: <https://site.mazepa.to/viewtopic.php?p=87344>
61. Матвійчук Т. Методичні рекомендації «Форми, методи і засоби національно-патріотичного виховання дітей та молоді у сучасній системі виховної роботи школи».2019. С.23.

62. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник. К.: Вид-во А.С.К., 2004. 140 с.
63. Ткаченко А. Програма та методичні рекомендації для гуртків з військово-прикладним напрямом з учнями (1-11 класів) загальноосвітніх навчальних закладів. Харків 2017.с.38.

ДОДАТКИ

Додаток А

Заклик на вступ до дивізії «Галичина» на сторінках періодичної преси

ЗАКЛИК

В неділю дня 9. травня 1943 р. дбудеться в Ярославі проголошення КЛЮЧЕННЯ ЯРОСЛАВСЬКОЇ КРУГИ ДО ПОБОРОВОГО ТЕРЕНУ

КРАЇНСЬКОЇ „СС“ СТРЕЛЕЦЬКОЇ ДИВІЗІЇ „ГАЛИЧИНА“

Щоби гідно зазначити нашу радість приводу цієї події запрошуємо усе країнське громадянство явитися маю в Ярославі в неділю 9. травня г. 9. рано коло парохіяльної церкви.

Український Допомоговий Комітет в Ярославі

Ярослав, 6. 5. 1943.

СС - Стрільцька Дивізія Галичина Урочистий акт в уряді Губернатора Галичини

Галицькі Вісті, 28 травня 1943 року. Урочистий акт в уряді Губернатора Галичини. Проголошення ключення Ярославської округи до поборового терену Країнської „СС“ Стрільцької Дивізії „Галичина“.

Промова Губернатора д-ра О. Вектора. Ми вітаємо вас з радістю з приводу цієї події. Галицькі Вісті, 28 травня 1943 року.

Відбито ворожі наступи на Кубанський причілок

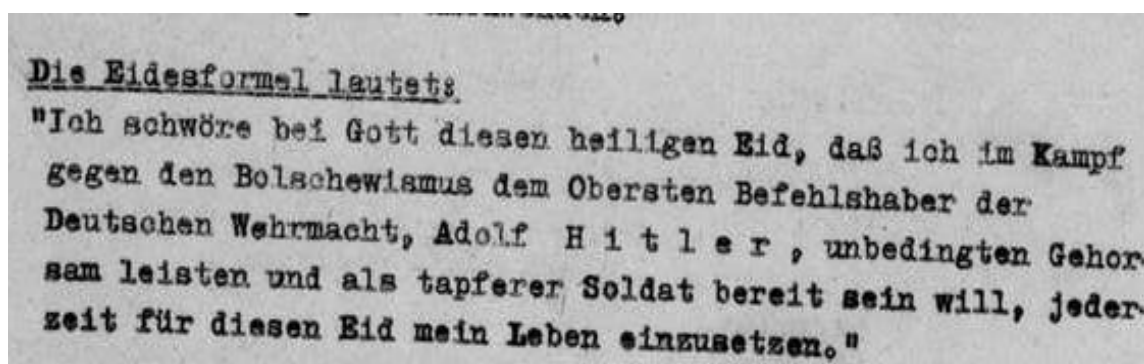
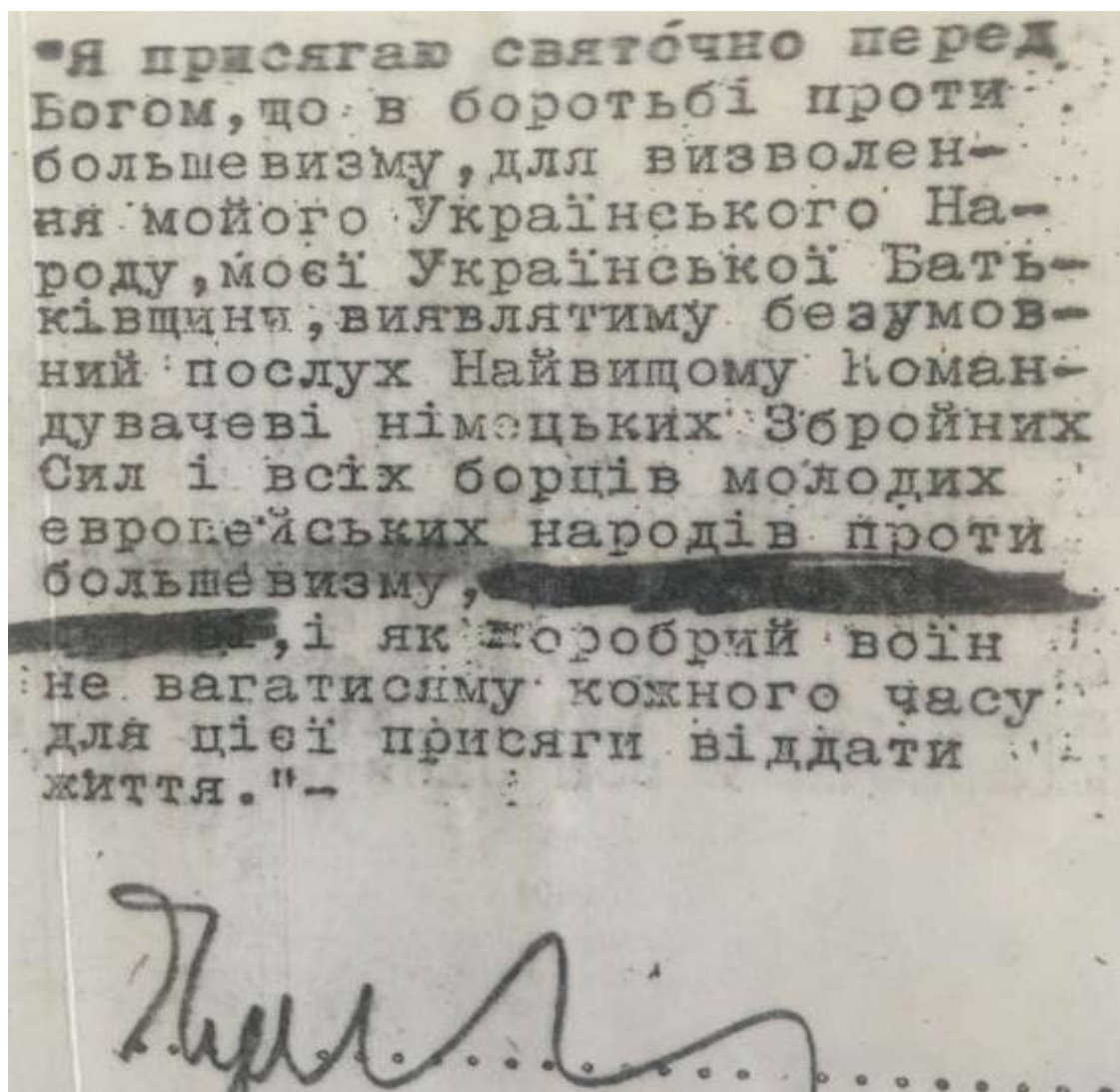
На відбитому відступку обидвох ворогів збито вчора 44 бойовицькі літаки. Відбито відступки на Кубанський причілок. Галицькі Вісті, 28 травня 1943 року.

Джерело: Крохмалюк Р. Заграва на Сході. Спогади й документи з праці у ВУ - Галичина в 1943 – 1945 рр. Торонто, Нью-Йорк: Головна Управа Братство кол. вояків І-ї Української Дивізії УНА, 1978. С.314.

Додаток В

Листок з текстом присяги українських добровольців, який вручався вояку під підпис після церемонії та фрагмент присяги дивізії з документу Головного оперативного управління СС від 30 липня 1943 року німецькою мовою.

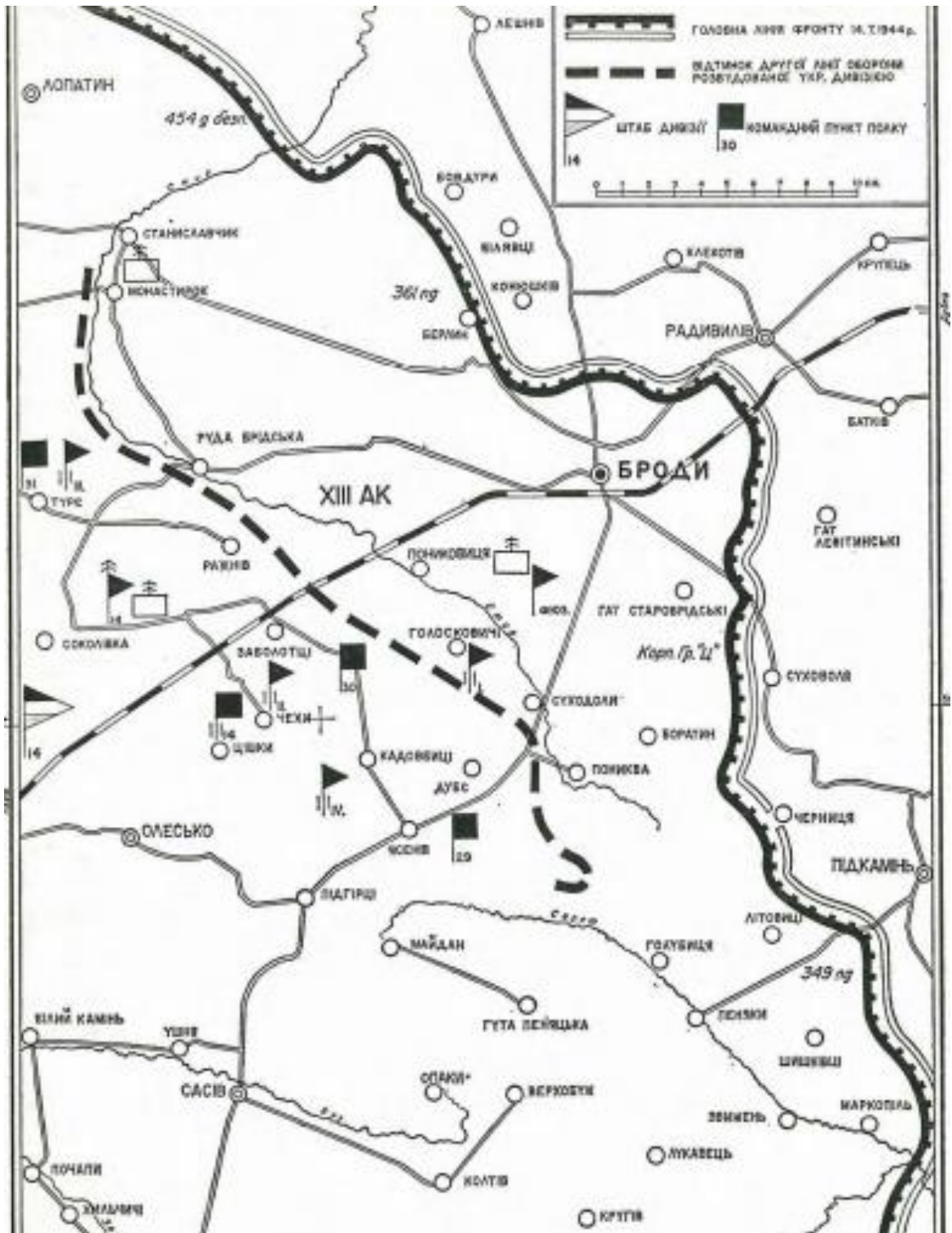

Джерело: Присяга дивізії «Галичина» – міфи і факти. Останній Бастіон.

URL: <http://surl.li/labzk> (дата звернення: 15.09.2023).

Додаток Г

Головна лінія фронту і розбудована Дивізією друга лінія оборони під
Бродами

Джерело: Гайке В.Д. Українська дивізія «Галичина». Пер. Роман Колісник.
Торонто: Накладом Братства кол. Вояків 1 УД УНА, 1970. С.66.

Додаток Д

Перелік платформ з активним посиланням на онлайн ігри по темах:
«Україна в Другій світовій війні», «Початок радянсько-німецької війни»,
«Дивізія Галичина» «Окупація України військами Німеччини та її союзників»,
«Окупаційний режим в Україні»

1. Learningapps. URL: <https://learningapps.org/watch?v=pb9s3fkbk23>
2. Jigsawplanet. URL: <https://www.jigsawplanet.com/?rc=play&pid=3016416e2d95>
3. Padlet. URL: <http://surl.li/kuilz>
4. Classtools. URL: https://www.classtools.net/asteroid/202309_EJd3MC
5. Learningapps. URL: <https://learningapps.org/display?v=pvggez5ya23>
6. Quizlet. URL: <http://surl.li/lgfmd>
7. Learningapps. URL: <https://learningapps.org/display?v=pkce7fh7223>
8. Flippity. URL: <http://surl.li/lgfrg>

Конспект заняття військово-патріотичного гуртка
(9-11 класи)

Урок № 7

Тема уроку: «Вишкіл армії УНР, УПА, дивізії «Галичина»»

Мета.

Начальна :

- закріпити основну термінологію по відношенню «Армія УНР, діяльність УПА, дивізія «Галичина»;
- вивчати історію України в період Другої світової війни;
- вивчити особливості бойового мистецтва періоду Другої світової війни;
- навчити працювати з усними історичними джерелами;
- навчати правильно формулювати думку та виділяти головне від почутого;
- навчитися особливості військової справи в контексті стратегії та аналізу бойових формувань;

Розвивальна:

- розвивати вміння критично, логічно мислити в процесі аналізу військових формувань на західноукраїнських землях в період Другої світової війни ;
- закріпити в учнів вміння працювати із усними історичними джерелами;
- розвивати організаторські здібності, уміння та навички індивідуально-групової роботи;
- розвивати технічні навички учнів в роботі з бойовим та стрілецьким боєм задля власного самозахисту;
- розвивати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;

Виховна:

- виховати в учнівській молоді високий рівень патріотичної свідомості, почуття національної гідності;
- виховувати комунікативні якості учнів;
- виховувати в учнів любов до рідної землі, рідного краю, до України;
- виховати патріотичні почуття гордості за старше покоління, земляків;
- виховувати в учнів аналізувати та висловлювати свою думку;
- виховувати толерантне ставлення до думки оточуючих;
- сприяти вихованню навичок рефлексії і самоконтролю в учнів;

Тип заняття: урок засвоєння нових знань та навичок.

Форма заняття: колективна робота.

Обладнання: медичне обладнання, стрілецька зброя для наочності.

Основні терміни: армія УНР, Українська повстанська армія, дивізія «Галичина», вишкіл, бойовий шлях.

Ча с	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність учителя	Навчально-виховна діяльність учнів	Примітка
1 хв.	Організаційний етап	Привітання учнів, перевірка присутності та готовності учнів до заняття	Черговий учень відзначає відсутніх	Мовленнєва
3 хв	Етап актуалізації знань	Аналіз реконструкції вишколу дивізії «Галичина». URL: https://youtu.be/iMMzxV09ISY?si=ADPs6eunIifPiIkB	- Мозковий штурм «Особливості вишколу? Позитивні та негативні сторони боротьби».	Інформаційна Аксіологічна Логічна Мовленнєва
3 хв	Етап мотивації	Робота з усним джерелом. Мирослав Симчич про свій бойовий шлях в УПА. URL: https://youtu.be/bfaC5O9wDC4?si=5CqZEQdiKAIQ5lxP	- Розбір інформації з допомогою платформи Flippity. (Колесо Фортуни) URL: http://surl.li/lgfrg	Мовленнєва Логічна Аксіологічна Інформаційна
30 хв	Етап вивчення нового матеріалу	Відтворення боїв УПА проти збройних сил Третього Рейху з залученням реконструкторів (студенти історичного факультету ПНУ). (Зразок URL: https://youtu.be/LeLGyasnAus?si=n86g51-HpEM4kGV7)	Реконструкція із використанням муляжної зброї	Інформаційна Аксіологічна Логічна Технічна Культурна
5 хв	Етап узагальнення та перевірки знань	Завершення учнівської реконструкції Робота з термінами: Крісові цівки (гвинтівки), фінка (пістолет-кулемет), стрілена (снаряди)	- Метод «Мікрофон»	Логічна Мовленнєва
5 хв	Підсумки уроку	Визначення переможців битви	Нагородження переможців битви	Логічна Мовленнєва
2 хв	Домашнє завдання	Виготовлення предметів для перебування в польових мовах на вибір для волонтерської організації (окопні свічки, саморобні плетені сітки).	Груповий збір необхідних матеріалів, створення деталей в позакласний час	Інформаційна Логічна Аксіологічна Технічна